

Teori för praktik

Utgångspunkter för våldsförebyggande arbete

TEORIMANUAL

Producerad av MÄN

Text: Sara Aarnivaara
Redaktör: Jens Klitgaard
Korrektur: Agnes Blunck
Version 3 (januari 2023)

Kontakt

MÄN
Hammarby Allé 93
120 63 Stockholm
info@mfi.se
www.män.se

Innehåll

Inledning	4
Våld	10
Genus	20
Aktiva åskådare	29
Ledarens roll	39
Referenser	48

Vad är en teorimanual?

Det här häftet är till både för dig som redan arbetar med någon av MÄN:s metoder och för dig som är intresserad av vårt arbete och vill lära dig mer. Här hittar du de teoretiska grunderna och forskningen som ligger till grund för vårt förändringsarbete. Du hittar också referenser och vidare läsning om du vill fördjupa dig ännu mer.

Inledning

Vi på MÄN tror att en jämställd värld utan våld är möjlig. Grunden för vårt arbete är kunskapen att människors attityder och beteenden går att förändra. Att utöva våld eller begå andra former av övergrepp är ett val. Därför går det att bedriva förändringsarbete som gör att våld inte väljs.

Mäns och killars våld mot kvinnor, transpersoner, barn, andra män och sig själva är ett av vår tids största folkhälsoproblem. Länges har fokus legat på att hantera konsekvenserna av detta våld för att förhindra återfall i våldsanvändning, till exempel genom stödinsatser till våldsutsatta kvinnor och barn eller via arbete med våldsutövare. Men på senare år har det våldsförebyggande arbetet vunnit allt större mark. Idag finns såväl forskning som metoder som visar att det är möjligt att förebygga våld. Att våld kan förebyggas är alltså ingen trossats, utan ett uttalande baserat på fakta och år av forskning.

Världshälsoorganisationen (WHO) är en av de ledande aktörerna när det kommer till att systematisera kunskap om våldsprevention och driva arbetet mot våld som en central folkhälsofråga. Den systematiserade kunskapen om våldsprevention ger svar på vad som fungerar, varför det fungerar och hur kunskapen kan omsättas i praktiska insatser och metoder. MÄN:s våldspreventiva arbete baseras till stor del på WHO:s kunskap, men även på annan forskning och på erfarenhet från kvinnojourernas stödverksamhet.

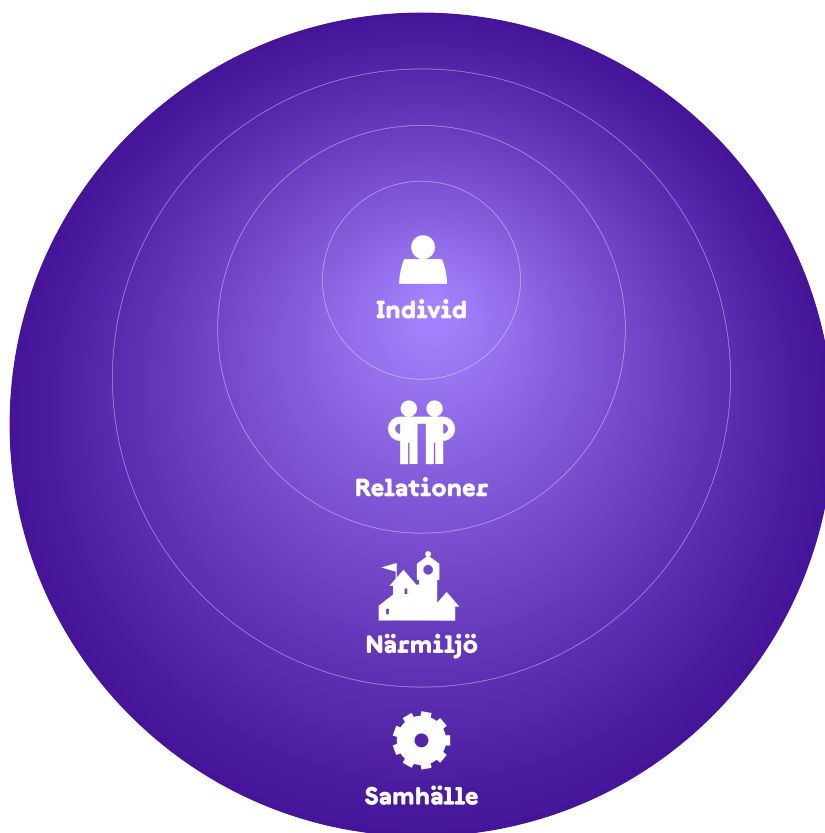
I en rapport från WHO 2009, som gör en omfattande genomgång av våldsförebyggande metoder, lyfts ett antal strategier fram för våldsprevention. På MÄN arbetar vi utifrån följande strategier. Att:

- utveckla säkra, stabila och vårdande relationer mellan barn och deras föräldrar och vårdnadshavare
- utveckla barn och ungas livskunskap
- främja jämställdhet för att förebygga våld mot kvinnor
- förändra kulturella och sociala normer som stödjer våld

- identifiera våldsutsatta samt tillhandahålla vård och stödprogram.¹²

Den socioekologiska modellen

För att förebygga mäns och killars våld måste arbetet ske på flera olika nivåer och arenor i samhället samtidigt. I vårt arbetssätt har vi utgått från en så kallad "socioekologisk" modell. Denna teoretiska modell har ett folkhälsovetenskapligt perspektiv och starkt stöd i forskningen inom våldsprevention.

1 WHO. Violence prevention – the evidence. Geneva: WHO, 2009.

2 Omfattas ej av våra våldspreventiva metodprogram. Däremot arbetar MÅN med stödsatser riktade till unga killar och stöttar aktivt kvinnojoursrörelsens arbete med denna strategi.

Den socioekologiska modellen används både för att påvisa vilka faktorer som ökar risken för att någon ska använda eller bli utsatt för våld och för att förebygga dessa risker. Styrkan i modellen är att den hjälper oss att hålla isär en mängd olika riskfaktorer för våld, samtidigt som den ger en bild av hur dessa riskfaktorer samspelar.³ Den visar också hur olika nivåer i samhället är sammanlänkade och hur vi som enskilda individer befinner oss i olika sammanhang under livets gång som påverkar hur vi agerar och samspelar med andra människor. I vårt fokus på unga människor hjälper modellen oss att se hur olika delar av ungas liv hör samman och hur vi kan arbeta för att bedriva ett systematiskt, hållbart och långsiktigt förändringsarbete.

Vi utgår från följande fyra nivåer:

- **Individer** – som individer har vi alla biologiska och psykologiska förutsättningar, en personlig historia, socioekonomisk situation och andra faktorer som påverkar vårt liv.
- **Relationer** – som individer är vi också parter i olika relationer som:
familje-, vänskaps- och partnerrelationer, samt andra relationer i till exempel skolan och på arbetsplatsen.
- **Närmiljö** – vi relaterar till närmiljön exempelvis via våra bostadsområden, fritidsgårdar, föreningar, parker och offentliga platser.
- **Samhälle** – vi står i relation till samhället exempelvis via våra myndigheter, skolan, vår gemensamma lagstiftning, via media, policys och handlingsplaner, samhällsnormer och ideal.

Genom organiserade insatser från samhället där ett flertal olika verksamhetsområden, sektorer och aktörer samverkar strukturerat, stärks och effektiviseras det våldspreventiva arbetet.⁴

3 Berg, Lena & Loftsson, Magnus. Inget att vänta på: handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF), 2014.

4 WHO, 2009; WHO. Violence against women health impacts and the role of the health sector. Geneva: WHO, 2010a; WHO. Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence. Geneva: WHO and London School of Hygiene and Tropical Medicine, 2010b; Krug E, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R, eds. World Report on Violence and Health. Geneva: WHO, 2002. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf (Hämtad: 2023-02-07).

Vår förändringsteori

Utifrån den socioekologiska modellen arbetar vi även med en förändringsteori. Teorin baserar sig på forskning om våld, makt och kön utifrån ett intersektionellt perspektiv samt på beprövad erfarenhet om vilka riskfaktorer som går att motverka och vilka skyddsfaktorer som går att stärka genom pedagogiska insatser. Det vill säga: den utgår från vad som skapar bäst effekt för att förebygga våld.

Vi har definierat tre centrala förändringskomponenter som vår förändringsteori utgör:

1. Öka medvetenheten och kunskapen om våld (Våld)

Att öka medvetenheten och kunskapen om våld bland unga är en förutsättning för effektiv prevention. Att hjälpa unga att förebygga våld i sin vardag förutsätter också att de har en förståelse för vad våld är och varför det är något som bör förebyggas. Här är det även viktigt med en förståelse av våldets konsekvenser för den som utsätts (direkt såväl som indirekt). Att frambringe empati för våldsutsatta är centralt för att skapa incitament för att vilja förebygga våld i sin vardag.⁵

2. Förändra normer som leder till våld, med särskilt fokus på normer kring maskulinitet (Genus)

Det är ett faktum att mer jämlika miljöer har lägre nivåer av våld och övergrepp. Vi vet också att unga som följer stereotypa normer kring maskulinitet är mer benägna att själva utöva våld.⁶ En intersektionell genusförändrande ansats med fokus på de normer och maktordningar som bidrar till våld, ökar effektiviteten av våldspreventiva insatser just av dessa anledningar. Att främja jämlika attityder och utmana normer som stödjer våld har i upprepade studier visat sig ha positiva effekter såsom minskad förekomst och acceptans av våld.

5 Anderson, L. A., & Whiston, S. C. Sexual assault education programs: a meta analytic examination of their effectiveness. *Psychology of Women Quarterly*. 29, 2005: 374-388.

<https://doi.org/10.1111%2Fj.1471-6402.2005.00237.x>.

6 WHO, 2009; Ungdomsstyrelsen. Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:1. Ungdomsstyrelsen, 2013. Se avsnittet "Våld".

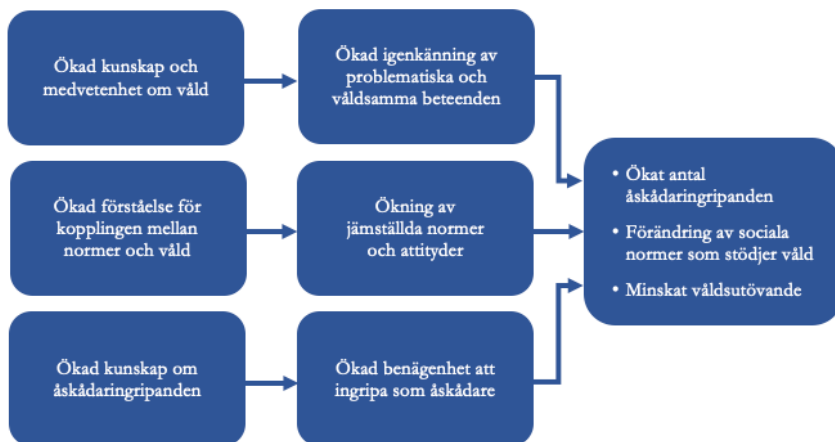
3. Främja konstruktiva åskådarangripanden (Aktiva åskådare)

WHO och den samlade forskningen på området visar att preventionsinsatser behöver ha ett strukturellt och systeminriktat fokus. Vi behöver arbeta med att förändra normer på en större skala eftersom våldet berör oss alla. Att rikta insatser mot den som har utsatts eller den som utsätter andra för våld är också nödvändigt, men inte tillräckligt för att få till stånd en långsiktig och omfattande samhällsförändring. Att fokusera på att stödja och aktivera åskådare till våldssituationer har visat sig vara en effektiv strategi. Detta eftersom strategin skapar mindre motstånd mot utgångspunkten att mäns våld mot kvinnor är ett problem vi behöver förebygga. Den pekar inte ut eller skuldbelägger enskilda individer, utan riktar sig i stället mot de strukturer, normer och sammanhang som möjliggör våldet.⁷ En åskådare ska här förstås som den person som på något sätt ser eller får höra om en våldssituation.

Att fokusera på åskådaren som en potentiell aktör gör att vi alla kan delta i förändringsarbetet; de allra flesta av oss har någon gång bevittnat, eller kommer vid något tillfälle att få kännedom om en våldssituation i vår närhet. Vid ett sådant tillfälle har vi möjlighet att påverka händelseförloppet. Att ge både unga och vuxna säkra och konkreta verktyg för hur de kan vara aktiva åskådare i sin vardag och därigenom möjliggöra att fler ingriper i våldssituationer, är därför en effektiv strategi för att minska våldet. Det är också en förändringsstrategi som går att arbeta med på samtliga nivåer av den socioekologiska modellen och anpassa utifrån olika riskfaktorer.

7 Banyard, V. L., Plante, E. G., & Moynihan, M. M. Bystander education: bringing a broader community perspective to sexual violence prevention. *Journal of Community Psychology*. 32, 2004: 61-79. <https://doi.org/10.1002/jcop.10078>; Banyard, V. Measurement and correlates of prosocial bystander behavior: the case of interpersonal violence. *Violence and Victims*. 23, 2008: 83-97. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.23.1.83>; Banyard, Victoria L. *Toward the Next Generation of Bystander Prevention of Sexual and Relationship Violence Action Coils to Engage Communities*. Cham: Springer International Publishing, 2015; WHO, 2009; Sjögren, M, Berg, L, Hyllander, K, Söderström, P. *Före han slår. Om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv*. Ungdomsstyrelsen, 2012.

Nedan finns en översikt för hur dessa förändringskomponenter leder till en minskning av våld (något som kan ske både på kort och lång sikt):

Förändringsarbete är en långsiktig process, särskilt utifrån ett primärpreventivt perspektiv (innan våldet ägt rum) där fokus är att förändra normer, värderingar och beteenden. Effekterna av denna typ av förändringsarbete kan oftast ses först efter flera år av verksamhet. Det krävs därför både en uthållighet och tilltro till de evidensbaserade metoderna för att förändring ska äga rum. Både forskningen och MÄN:s erfarenhet säger oss att ett kunskapsbaserat arbete med fokus på dessa centrala förändringskomponenter skapar goda förutsättningar för att minska våldet i samhället på lång sikt.⁸

⁸ Berg & Loftsson, 2014; WHO, 2010 a & b; Sundell, K. Prevention: om konsten att komma före. Imsnytt. 2, 2009: 3; Krug et al, 2002.

Våld

Den första komponenten i vår förändringsteori är att öka kunskapen och medvetenheten om våld. Det här avsnittet beskriver den förståelse av våld som vårt arbete vilar på, dess teoretiska rötter och hur den är förankrad i forskning.

Vår värld är genomsyrad av våld. Vi ser det på tv, på internet, i filmer, i nyhetsflödet och i vår vardagsmiljö. Unga är särskilt utsatta för olika former av våld.⁹ Men vad vi ser som våld – det vill säga ett problematiskt beteende som vi på olika sätt bör ingripa i eller försöka stoppa – varierar stort. Just förståelsen av våldets orsaker, syfte, konsekvenser och kontext är central för att kunna stoppa det. För att minska våldet behöver vi därför först en gemensam förståelse av våld att bygga vidare arbetet på.

Vår förståelse för våld bottnar i en intersektionell maktanalys, vilket innebär att vi utgår från att olika maktstrukturer samverkar och skapar under- och överordningar. Människor bemöts och behandlas därmed olika beroende på deras position i dessa maktstrukturer. Vårt huvudsakliga fokus är på kopplingen mellan maskulinitet(er) och våld med jämställdhet som mål men för att uppnå detta är det centralt att förstå hur till exempel rasism, homo- och transfobi samverkar och påverkar vår förståelse för våld i olika sammanhang.

I pedagogiska sammanhang definierar vi vad våld är tillsammans med deltagarna. På så vis synliggör vi de former av våld som är vanligt förekommande, men som ofta förbises och normaliseras. Det normaliserade våldet skapar utrymme för grövre former av våld, vilket i sig är en viktig koppling att göra för att skapa engagemang i förändringsarbetet. Vi synliggör också våldets konsekvenser och kostnader för de som utsätts och alla berörda runtomkring.

Genom ökad kunskap och medvetenhet om våld kan vi skapa incitament för att dels förändra egna beteenden och attityder till våldsanvändning, dels öka vår empati för våldsutsatta.

Medvetenheten kan i sin tur också skapa en ökad benägenhet att ingripa

⁹ Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK). Ungdomars utsatthet för våld. Uppsala universitet. 2021. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sarskild-sarbarhet/ungdomars-utsatthet-for-vald/> (Hämtad: 2023-02-07).

och stötta vid våldshändelser och andra potentiellt farliga eller problematiska situationer.

Våldets omfattning och konsekvenser

Det är av vikt att belysa våldets omfattning och vilka konsekvenser det får – framför allt för de som utsätts.

2014 gjorde Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) en stor enkätundersökning om våldets omfattning i Sverige och det är kopplad till hälsa. I undersökningen fick personer som var över 18 år svara på hur deras utsatthet såg ut när de var barn (0-18 år). Det som framkom var att en tredjedel av alla tjejer och en fjärdedel av alla killar utsätts för någon form av allvarligt våld före sin 18-årsdag. När allt våld och inte "bara" det allvarliga våldet räknades, framkom det att drygt 75% av alla som svarade hade erfarenhet av våld under sin barndom. En generell slutsats från undersökningen var att killar och män främst utsätts för fysiskt våld (av andra killar och män) och tjejer och kvinnor främst utsätts för sexualiserat våld (av killar och män).¹⁰

I Friendsrapporten från 2022 uppgav elever mellan årskurs 6 och 9 etnicitet som den vanligaste grunden för trakasserier, följt av sexuell läggning, kön och könsöverskridande identitet/uttryck. 22 procent av elever i samma ålder hade utsätts för kränkningar och 11 procent för sexuella trakasserier.¹¹ År 2021 genomförde även Rädda barnen en större enkät- och intervjustudie med barn i årskurs 5 från spridda skolor i landet, med syfte att kartlägga barns erfarenheter av rasism. Studien visade att vart fjärde barn med utländsk bakgrund blivit diskriminerad eller trakasserad jämfört med vart sjunde barn med svensk bakgrund som uppgav samma utsatthet. Av troende muslimer uppgav 27 procent att de blivit diskriminerade eller trakasserade och vart femte barn med utländsk bakgrund kände en oro inför att bli retad utifrån etnisk tillhörighet. Samma studie visar även på ett mönster av hur vuxna inom skolan brister i att ta elevers erfarenheter av rasism på tillräckligt stort allvar, något som i sig mynnar

10 NCK. Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldutsatthet samt kopplingen till hälsa. NCK-rapport 2014:1. Uppsala universitet, 2014.

11 Friends. Friendsrapporten 2022: 10 år av barnens röster. Stockholm: Friends, 2022. https://friends.se/uploads/2022/08/Friendsrapporten-2022_WEBB.pdf (Hämtad 2022-12-12).

ut i ett dubbelt förtryck av att först bli utsatt och efteråt inte erkännas för sin utsatthet.¹²

Att tillhöra en minoritetsgrupp och på grund av det ständigt behöva vara på sin vakt för att inte bli utsatt eller ifrågasatt, leder för många till en psykosocial stress. Denna typ av stress är det forskare idag kallar för minoritetsstress, vilket kan ses hos de av oss som till exempel utsätts för rasism, homo- och transfobiskt våld. Den här typen av stress ligger inte på individen utan grundar sig på en strukturell nivå i rådande normer och maktordningar. Trots det är det den drabbade som får ta konsekvenserna. Det är den drabbade känner sig otrygg när den rör sig i offentliga miljöer, det är den drabbade som riskerar att utveckla fel självbild och det är den drabbade som tvingas tänka på hur den beter sig och för sig för att minska risken att bli utsatt.¹³

NCKs studie visar även att både våldsutövning och utsatthet för våld ökar risken för bland annat post-traumatisk stress (PTSD), depression, ångest, självskadebeteende och hjärtinfarkt. Utöver dessa risker tillkommer även de fysiska skador som våldet kan ge och konsekvenser i form av oförmåga att arbeta eller studera, sjukskrivningar samt rädsla och oro för att utsättas igen.¹⁴ Det vanliga uttryckssättet "våld föder våld" har också visats stämma i upprepade studier. Dels genom att utsatthet för våld i sig ökar risken för att utsättas igen, dels för att våldsutövande i sig ökar risken för att utsätta andra.¹⁵

12 Rädda barnen. Vuxna – vad gör dom? Barns röster om rasism i skolan. Rädda barnen, 2021. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/vuxna_vad-gor-dom_webbfil_210708.pdf (Hämtad 2022-12-21)

13 Länsstyrelsen. Minoritetsstress i praktiken. Stockholm: Länsstyrelsen, 2021. <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/39/resource/33> (Hämtad 2022-12-22)

14 NCK. Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. NCK-rapport 2014:1. Uppsala universitet, 2014.

15 Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga. 2016; WHO. Understanding and addressing violence against women – Health consequences. WHO, 2012. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Hämtad: 2021-09-24); Heise L, Garcia Moreno C. "Violence by intimate partners" i Krug et al. (red.) World report on violence and health. Geneva: WHO, 2002: 87–121; United Nations General Assembly. In-depth study on all forms of violence against women. New York, NY, United Nations, 2006; London, Department of Health. Taskforce on the health aspects of violence against women and children. Responding to violence against women and children – the role of the NHS. 2010.

Vad är våld?

Det finns många sätt att definiera våld, detta på grund av dess olika former och uttryck. Vi tar vår utgångspunkt i två definitioner. Dels i WHO:s definition:

”EN AVSIKTLIG ANVÄNDNING AV FYSISK KRAFT ELLER MAKT, ANTINGEN SOM MOT SIG SJÄLV, EN ANNAN PERSON, ELLER MOT EN GRUPP ELLER ETT SAMMANHANG SOM ANTINGEN RESULTERAR I ELLER HAR STOR SANNOLIKHET ATT RESULTERA I PERSONSKADOR, DÖDSFALL, PSYKISKA SKADOR, NEGATIV UTVECKLING ELLER FÖRLUSTER.”¹⁶

Dels i definitionen av Per Isdal (norsk psykolog och föreläsare med lång erfarenhet av att möta våldsutövande män):

”VÅLD ÄR VARJE HANDLING RIKTAD MOT EN ANNAN PERSON, SOM GENOM DENNA HANDLING SKADAR, SMÄRTAR, SKRÄMMER ELLER KRÄNKER, FÅR DENNA PERSON ATT GÖRA NÅGOT MOT SIN VILJA ELLER AVSTÅ FRÅN NÅGOT SOM DEN VILL.”¹⁷

Vi använder oss av dessa definitioner då de fångar våldets intention, dess olika uttryck samt dess konsekvenser, vilket är nödvändigt för att förstå våldet i dess sammanhang och förebygga det effektivt.

Våldets intention

Våld inte bara något som händer. Bakom våldet finns alltid en aktör, en våldsutövare. Vår utgångspunkt är att våld är en avsiktlig och ensidig handling som varje utövare använder för att uppnå ett resultat. Intentionen behöver nödvändigtvis inte vara att skada eller kränka den som

¹⁶ WHO, 2023. The VPA approach. <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach> (Hämtad: 2023-02-07).

¹⁷ Isdal, Per. *Meningen med våld*. Gothia, 2001.

utsätts. Ofta kan det handla om att försöka ta makt i stunden. Effekten av våldet blir dock att det skadar och kränker. På så sätt har våldet alltid en mening, sett ur utövarens perspektiv. En yttre mening av att skapa makt och kontroll, och en inre mening av att återställa en inre känslomässig kontroll. För våldsutövare är dessa två meningar ofta sammankopplade genom inlärning och tidigare erfarenheter.¹⁸

Fysiskt våld ses ofta som impulsivt, något som sker i stunden som ett uttryck för vanmakt eller oförmåga att hantera situationen på annat sätt. Ur våldsutövarens perspektiv kan det upplevas som att våldet sker i raseri eller utifrån en liknande sinnesstämning, men våldsforskning visar att det ofta ligger ett medvetet handlande bakom till synes okontrollerade våldshandlingar. Detta märks genom att våldsutövare på olika sätt tar hänsyn till vilken plats våldet utövas på, var på kroppen våldet riktas och vilka metoder våldsutövaren använder sig av för att bryta ner den utsattes motstånd. Sammantaget visar detta att användandet av våld är ett aktivt val, ett val som går att förändra genom att välja på andra sätt.¹⁹

Våldets uttryck

Våld kan ta sig många olika uttryck, därför är det viktigt att vi synliggör denna mångfald och relationen mellan olika våldsuttryck. När det talas om våld tänker många enbart på det fysiska våldet. MÄN arbetar utifrån en mycket bredare våldsdefinition som bland annat innefattar: psykiskt, sexualiserat, ekonomiskt och materiellt våld.

Inom våra program har vi valt att fokusera på kategorierna psykiskt, fysiskt, sexualiserat och rasistiskt våld där vi riktar blicken mot de normer och maktordningar som bidrar till att våld i olika grad accepteras. Vi har även ett specifikt fokus på män och killars våld i olika former av relationer, så kallat "interpersonellt våld". Det avser till exempel våld mellan vänner, i intima relationer och inom familjen. Avgränsningen har vi gjort för att inte behöva gå in i detalj på för många olika former av våld och göra det hanterbart i en pedagogisk kontext.

Att utöver fysiskt våld också synliggöra det psykiska och sexualiserade våldet visar på hur våld tar sig en mängd olika uttryck och att dessa olika våldsformer ofta förstärker varandra. Det psykiska och sexualiserade

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

våldet kan vara subtilt, men trots det leda till allvarigare hälsorisker och skador än det fysiska våldet.²⁰

Feministisk våldsforskning

För att förstå den stora andelen av mäns och killars våld gentemot andra könstillhörigheter, sig själva och varandra behövs en analys av makt och kön på strukturell nivå. Att förstå våldet som ett uttryck för mäns makt i ett patriarkalt samhälle har sin grund i feministisk våldsforskning och den empiriskt grundade kunskap som kvinnojoursrörelsen tagit fram under 40 års stödverksamhet till våldsutsatta kvinnor och barn.

Den feministiska våldsförståelsen utgår från kvinnors och barns erfarenheter av våldsutsatthet och visar på kopplingen mellan olika former av våld, det sammanhang där våldet äger rum och ett samhälle som strukturerats utifrån kön. Det vill säga ett samhälle där män som grupp är överordnade kvinnor som grupp.²¹ Så här formuleras det på ett annat sätt i en rapport från Länsstyrelsen:

”... att majoriteten av våldet begås av killar och män betyder inte att män, av naturen, är mer våldsamma än flickor och kvinnor. Omfattningen av våld säger mer om hur nära sammankopplat våld är med hur vi förväntar oss att killar ska vara. Våld och manlighet är intimt förknippat med varandra. För att kunna motverka och förebygga våld blir det därför viktigt att förstå våld som något socialt och inlärt, vilket betyder att våld kan avläras.”²²

20 NCK. Våldets uttryck och mekanismer. Uppsala universitet, 2018a. <https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/valdets-uttryck-och-mekanismer/>. (Hämtad: 2021-09-24); NCK. Medicinska och psykosociala konsekvenser av våld i nära relationer. Uppsala universitet, 2018b. <https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/medicinska-och-psykosociala-konsekvenser-av-vald-i-nara-relationer/> (Hämtad: 2023-02-07).

21 Wendt Höjer, Maria. ”Skamfläcken” i Slutrapport Våldsam jämställt Brottsoffermyndigheten, 2005: 14; Westerstrand, Jenny. Kung slår dam: våldsforskningsmetodologi i ett våldsam jämställt Sverige. Sociologisk forskning. 47:3, 2010: 5-34; Lundgren, Eva och Jenny Westerstrand Behövs en sammanhållen våldsförståelse? Socialmedicinsk tidskrift. Nr 6, 2005: 503-513.

22 Länsstyrelsen Norrbotten. Samarbetscentrum mot våld – en utredning om förutsättningar för att bilda ett centrum mot våld i Norrbottens län. Länsstyrelsens rapportserie nr 15, 2009: 25. <http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/300/4.pdf> (Hämtad: 2021-06-07).

Intersektionell maktanalys

Trots att killar och män står för majoriteten av våldet i samhället är ett genusperspektiv inte tillräckligt för att förstå ojämlikhet och våldsutövning. Det finns en rad maktstrukturer i samhället som har betydelse för att förstå och förklara våldets mekanismer.²³

Ett intersektionellt perspektiv på våld handlar om att se hur normativa system baserat på kön, ras²⁴, etnicitet, sexualitet, klass, funktion med flera interagerar med varandra och påverkar vilket våld som accepteras och vem som utsätts. Utifrån en intersektionell maktanalys blir alltså frågan om kön central men relateras ständigt till andra maktordningar, unika för tid och rum.²⁵ Begreppet har sitt ursprung i postkolonial feministisk teori och den kritik som riktats inom feminismen, specifikt mot den vita medelklassens tolkningsföreträde och sätt att marginalisera svarta feminister kamp.²⁶

Med en intersektionell maktanalys blir det tydligt att våldets mekanismer är komplext. Olika maktordningar som stödjer våld är processer som går in i varandra. Människor kan därför befinna sig både i en maktposition och utsättas för strukturellt förtryck på samma gång. Trots denna vetenskap har det i mötet med unga funnits ett behov av att bryta ner olika normsystem i taget och konkretisera dem för att göra det pedagogiskt hanterbart. I våra program har vi även begränsat vårt fokus på våld kopplat till sexism, rasism, homo- och transfobi, baserat på den efterfrågan både ledare och unga som arbetar med våra program gett oss.

23 För mer om risk- och skyddsfaktorer, se: MUCF, 2016.

24 Med ordet "ras" menar vi (i likhet med genus) de socialt konstruerade idéer/uttryck/praktiker som människor identifierar sig med, gör motstånd mot och ständigt tillskrivs av sin omgivning.

25 SOU 2014:34. Forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet i arbetslivet. Inte bara jämställdhet: Intersektionella perspektiv på hinder och möjligheter i arbetslivet.

26 Hooks, Bell. Racism and Feminism. I Theories of Race and Racism – a reader, Les Back och John Solomos, s.373-388. London and New York: Routledge, 1999.

Crenshaw, Kimberlé. Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of colour. Stanford Law Review. Vol. 43, No 6, 1991:1241-1299. https://black-womenintheblackfreedomstruggle.voices.wooster.edu/wp-content/uploads/sites/210/2019/02/Crenshaw_mapping-the-margins1991.pdf (Hämtad: 2022-11-23)

Våld som uttryck för makt

Ur ett strukturellt perspektiv kan vi se på våld som ett maktmedel för att bibehålla eller förstärka ojämlika maktpositioner (alternativt försöka återta en upplevd fräntagen maktposition). Med denna förståelse för våld blir det tydligt att ojämlika relationer i sig ökar risken för våld. Där det finns stora skillnader mellan grupper eller individer vad gäller resurser och makt, finns det även en större våldsfrekvens. Ojämlighet bidrar till våld medan jämlikhet skapar förutsättningar för mer konstruktiva relationer mellan människor och grupper. Våld kan därför också sägas vara hierarkiskt, då det oftast utövas från en maktposition uppifrån och ned, sett ur en samhällskontext. Makt i form av social position ger utrymme för att utsätta andra för våld och detta upprätthålls i viss mån av samhället genom normer och attityder. Tanken om att det som pågår i en familj eller relation är "deras ensak" eller att inte "tjalla" på någon, är sådana exempel.²⁷

²⁷ Kunst, Jonas R. Fischer, Ronald, Sidanius, Jim & Thomsen, Lotte. Hegemonic preferences for group dominance track and mediate the effects of macro-level social inequality and violence across societies. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 114 (21). 2017: 5407-5412. <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1616572114> (Hämtad: 2023-02-07). Wilkinson, Richard, Pickett, Kate. *Jämlikhetsanden: därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Karneval förlag, 2011; Isdal, Per, 2001.

Våldspyramiden

I slutet av 80-talet myntade Liz Kelly, feministisk teoretiker och sociolog, begreppet "våldets kontinuum" (våldets skala). Hennes studier av kvinnor som utsatts för våld av sina manliga partners synliggjorde hur olika former av våldsutsatthet i dessa kvinnors liv var ihopkopplade och förstärkte varandra. I skalans ena ände fanns handlingar definierade som brott, till exempel våldtäkt eller sexuella övergrepp. I skalans andra ände fanns handlingar så som användandet av ett sexuellt nedvärderande språkbruk eller skildrandet av sexuellt våld i pornografi, vilket bidrar till att grövre sexuellt våld accepteras.²⁸

Forskningen om hur olika former av våld är kopplade till varandra, samt vikten av att förstå hur denna koppling ser ut, har utvecklats sedan dess. Idag har användningen av våldets skala utökats till att även synliggöra hur diskriminering och ojämlikhet skapar en bas för grövre former av våld och övergrepp. Denna modell kallas för "våldspyramiden". Här ses inte olika former av våld som till exempel: mobbning, rasistiska påhopp, sexism, sexuella trakasserier, hatbrott eller våld i nära relationer som separata fenomen, utan som sammankopplade uttryck för ojämlika

²⁸ Kelly, L. *Surviving Sexual Violence*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.

maktordningar i samhället. Vi kan förebygga många former av våld genom att arbeta förändrande med normer och attityder som kopplas till dessa ojämlika maktordningar och som ger utrymme för våldsutövande.²⁹

Med hjälp av våldspyramiden kan vi se hur våld existerar på en glidande skala, från "mindre grova" och många gånger tvetydiga handlingar till grövre allvarliga brott. Råder hög frekvens av beteenden i botten av pyramiden skapar det ett samhälle där beteenden på den högre änden av pyramiden blir mer sannolika. På så sätt hör olika former av våld ihop.

Våldspyramiden illustrerar även hur erkännandet av handlingar som våldsamma eller inte, påverkar förekomsten av samma handlingar. Det vill säga, ju mer ett visst beteende normaliseras i stället för att erkännas som problematiskt och våldsamt, desto mer förekommer det. Detta illustreras genom att basen av pyramiden är bred och toppen smal.³⁰

Många av de våldspreventiva program som effektutvärderats utgår från denna förståelse och alla effektutvärderade program vi identifierat utgår från en liknande förståelse av våld. Det vill säga: ska vi kunna förebygga grövre våld måste vi ingripa i det mindre grova och vardagliga våldet. På så sätt förändrar vi en kultur som legitimerar och understödjer våld. Denna förståelse har även länge varit utgångspunkten i svensk jämställdhetspolitik och ligger i linje med årtal av samlad kunskap från kvinnojourers arbete med våldsutsatta.

29 Katz, J, Heisterkamp, A., och Fleming, W.M. The social justice roots of the Mentors in Violence Prevention model and its application in a high school setting. *Violence Against Women*. 17, 2011: 684-702. <https://doi.org/10.1177%2F1077801211409725>.

³⁰ Kelly, L., 1988. Kommentar: Våldspyramiden är en anpassad visuell modell av Kelly's begrepp "våldets kontinuum".

Genus

Den andra förändringskomponenten handlar om att utmana och förändra sociala normer som stödjer våld, med ett särskilt fokus på normer kopplat till maskulinitet. I det här avsnittet undersöker vi kopplingen mellan maskulinitetsnormer och våld och hur dessa förhåller sig till andra normsystem.

Genus syftar på de kulturella och sociala aspekterna av kön, till skillnad från de biologiska. Det vill säga de normer och förväntningar baserade på kön som finns i vårt samhälle och som präglar oss alla.³¹ Under vår uppväxt får vi på olika sätt lära oss hur vi förväntas vara. Vi lär oss av människor i vår närhet, av media och vår övriga omgivning om hur vi bör passa in i en tvåkönsnorm (eller cis-norm³²). Men normer för maskulinitet och femininitet är inte biologiskt givna eller statiska utan kan förstås som sociala konstruktioner.

Historiskt sett kan vi se att de egenskaper och beteenden som betraktas som feminina tenderar att nedvärderas och ges mindre status medan motsatsen gäller för de egenskaper och beteenden som ses som maskulina.³³ Dessa samhälleliga förväntningar på vad män och pojkar bör och inte bör göra har en direkt påverkan på attityder och beteenden kopplade till bland annat sexuell- och reproduktiv hälsa, mäns delaktighet i barnuppfostran och könsbaserat våld.³⁴

Allt fler studier visar på nödvändigheten av att titta närmre på just kopplingen mellan genus och våld, särskilt vad gäller stereotypa normer för maskulinitet. Detta för att det finns tydliga kopplingar mellan dessa maskulinitetsnormer och våldsutövande. Mer jämställda attityder och normer tycks samtidigt leda till mindre våldsutövande och lägre acceptans för

31 För en mer utförlig diskussion kring kön eller genus, se bland annat: Hirdman, Yvonne. *Genussystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*. Uppsala: Maktutredningen, 1988. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/41325> (Hämtad: 2021-10-07); Butler, Judith. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 2006 (1999); Nationella sekretariatet för genusforskning (NSfG). *Om kön och genus*, 2018.

32 För en definition av cis-norm se till exempel: Sundberg, Malte. "#transskolan 1, Vad är kön?". *Feministiskt perspektiv*, 2014. <https://feministisktperspektiv.se/2014/04/25/transskolan-1-vad-ar-kon/>. (Hämtad 2021-06-07).

33 Hirdman, 1988.

34 WHO. *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*. Geneva: WHO, 2007.

våld. Bland de sju strategier som WHO lyft för effektiv våldsprevention nämns både ett behov av att "främja jämställdhet för att förebygga våld mot kvinnor" och att "förändra kulturella och sociala normer som stödjer våld".³⁵

Maskulinitetsnormer och våld

Vem som utövar våld, i såväl Sverige som globalt, är mer än något annat en fråga om kön. Oavsett om vi talar om trakasserier i offentliga rum, sexuella övergrepp på festivaler, våld i samband med fotbollsmatcher eller våld i nära relationer är den gemensamma nämnaren att våldet i majoriteten av fallen utövas av personer som identifierar sig som män.

Enligt statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) framgår till exempel att 98 procent av alla misstänkta för sexualbrott är män, att 79 procent av alla misstänkta för misshandel är män, att 83 procent av alla misstänkta för mord och dråp är män och att 89 procent av alla som anmälts misstänkta för olaga hot är män.³⁶ Våldet riktar sig mot såväl andra män som mot kvinnor, transpersoner och barn. Utöver dessa former av våld finns även det våld som utövas inom ramen för det som anses vara legitimt våldsutövande inom det militära och polisen, som också till stor del utövas av män.³⁷

Det finns flera faktorer som påverkar en person till att använda våld – till exempel tidigare utsatthet eller olika biologiska och psykologiska faktorer – men dessa kan inte ensamt förklara varför nästan alla som utövar våld är män. Så hur kan vi förstå det?

Kopplingen mellan maskulinitetsnormer och våld började uppmärksammas under 1970-talet då frågan om mäns våld mot kvinnor fick allt större genomslag och uppmärksamhet, mycket tack vare forskare och aktivister inom kvinnojourserna. På vilket sätt våld är kopplat till maskulinitetsgörande har förklarats på olika sätt inom olika teoretiska fält sedan dess.

35 WHO, 2009.

36 Brottsförebyggande rådet (Brå). Kriminalstatistik 2018 – misstänkta personer, slutlig statistik. Stockholm: Brå, 2019. Kommentar: fotnot avser misstänkta för sexualbrott, misshandel och olaga hot; Brå. Statistik. Hela landet. Personer misstänkta för brott efter brottstyp, ålder vid brottet och kön, år 2011. Stockholm: Brå, 2012. Kommentar: fotnot avser misstänkta för mord och dråp.

37 Gottzén, L. Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män, maskulinitet och våld. Stockholm: MUCF, 2013; Heilman, Brian med Barker, Gary. Masculine Norms and Violence: Making the Connections. Washington, DC: Promundo-US, 2018: 6.

Gemensamt för dessa förklaringar är att det verkar finnas en förväntan på killar och män att kunna använda våld om det behövs, eller att de ska kunna utstå ett visst mått av våld från andra killar och män. Genusnormer som dessa sätter spår och påverkar hur killar blir till män.

Under 1980-talet växte det som tidigare gått under benämningen mansforskning fram, idag refereras det till som kritisk maskulinitetsforskning.³⁸ Detta fält, med rötter i feministisk forskning, fokuserar på bland annat mäns livsvillkor och skillnader mellan män. Flertalet forskare inom detta fält menar att våld på flera olika sätt är centralt för den manliga identiteten.³⁹ De framhåller att våld är en faktor som är viktigt både för positioneringen män emellan och för män i relation till kvinnor och andra könstillhörigheter.

Det finns också forskare som hävdar att våld är en resurs för att "åstadkomma maskulinitet" och höja sin status när andra resurser inte är tillgängliga. De menar att våld, eller framför allt viljan och önskan att slåss, är den mest påtagliga markeringen av maskulinitet.⁴⁰ Till stor del handlar det om att markera vad individen inte är: inte svag, feg eller bög. Det vill säga egenskaper som är feminint kodade. För att bevisa detta ska killar och män vara beredda att slåss för att kunna visa och bekräfta att de är män. Även om inte alla killar och män använder våld så innebär detta att alla killar och män behöver förhålla sig till normen att kunna använda våld om det behövs.⁴¹

Ojämsställda attityder – en riskfaktor för våld

Kopplingar mellan maskulinitetsnormer och våld har även framträtt i svenska studier. Bland annat i "Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning" som studerat svenska elever i klass 9. I studien ansåg både killar och tjejer att det var naturligt för killar att slåss eftersom "det är så de är". Killarna i studien upplevde att de förväntades

38 Gottzén, 2013: 7.

39 Ungdomsstyrelsen, 2013: 109; Gottzén, 2013: 18.

40 Messerschmidt, J. W. Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory. Lanham: Rowman & Littlefield, 1993; Kimmel, M. Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. I H. Brod och M. Kaufman (Red.), *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks, London och New Delhi: Sage, 1994.

41 Kimmel, 1994; Bäcklin, E., Carlsson, C. och Pettersson, T. Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2013.

ge igen om de blev utmanade. Enligt forskarna som genomförde studien var just denna förväntning en del av den maskulina normen.⁴²

I Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor (MUCF:s) Ungdomsenkät 2012 och 2015 ställdes ett antal frågor om eget våldsutövande bland unga i åldern 16–25 år. I analysen av enkäten undersökte forskarna samspelet mellan attityder till jämställdhet samt maskulinitetsnormer och utövandet av våldsamma handlingar. Resultaten visade att risken för att ha utövat en våldsam eller kränkande handling ökar med 3,2 gånger för killar som instämmer i stereotypa påståenden om kön, maskulinitet och femininitet. Detta jämfört med killar som inte instämmer i några av dessa påståenden.⁴³

Liknande resultat har även framkommit internationellt, bland annat i en studie från Promundo 2017 med titeln "Manslådan": en enkätstudie i Mexiko, USA och Storbritannien. "Manslådan" innebär i studien den uppställning förväntningar som föräldrar, familjer, media, jämnåriga och andra i samhället har på pojkar och män. Studien gjordes på män i åldern 18-30 och visade att de män som i störst utsträckning "befann sig i lådan" var signifikant mer benägna att både utsätta andra för verbalt, digitalt och fysiskt våld och att själva utsättas för samma våld.⁴⁴ "Männen i lådan" rapporterade även i betydligt högre utsträckning att de utsatt kvinnor eller flickor för sexuella trakasserier den senaste månaden.

Majoriteten av männen som följde reglerna för manslådan var också mer benägna att: riskera sin hälsa, avskärma sig från intima vänskap- och kärleksrelationer, dra sig för att söka hjälp, uppleva depressioner och att ha återkommande funderingar på att ta sitt eget liv. De uppvisade även i

42 Bäcklin et al., 2013.

43 Ungdomsstyrelsen. Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:1. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2013. <https://www.mucf.se/publikationer/sammanfattning-av-rapporten-unga-och-vald> (Hämtad: 2023-02-07); MUCF. Unga, maskulinitet och våld – Slutrapportering av uppdrag om attityder till maskulinitet och jämställdhet. Stockholm: MUCF, 2015. <https://www.mucf.se/publikationer/unga-maskulinitet-och-vald> (Hämtad: 2021-09-24); MUCF. Ungdomsenkäten (nationell), 2015.

44 Heilman, B., Barker, G., and Harrison, A.. The Man Box: A Study on Being a Young Man in the US, UK, and Mexico: Key Findings. Washington, DC och London: Promundo US och Unilever, 2017.

högre utsträckning olika former av riskbeteenden, som att överkonsumera alkohol och vara oaktsamma i trafiken.⁴⁵

Maskulinitetsnormer som dessa skadar alltså inte bara andra människor i form av ökad våldsbegångenhet, utan även männen och killarna själva genom begränsningar i relationer, självskadebeteenden, ökad psykisk ohälsa och egen våldsutsatthet.

Killnormer

Andra studier har försökt undersöka mer i detalj vilka normer som är mest dominerande för unga killar. Forskarna Matthew Oransky och Celia B. Fischer genomförde 2009 en faktoranalys baserad på unga killars levnadsvillkor. Resultatet tydde på fyra kluster av normer som gruppen unga killar (under 20 år) förväntas anpassa sig till.⁴⁶

1. **Ständig ansträngning:** En ständigt pågående ansträngning för att uppvisa en yta av styrka, självförtroende och osårbarhet.
2. **Känslomässig begränsning:** Att vara känslomässigt begränsad både inför sina egna och andras känslor. Till exempel genom att inte visa sig ledsen, svag eller sårbar, särskilt inför andra killar.
3. **Heterosexism:** Att upprepat förkasta, distansera sig ifrån och undvika beteenden som kan tolkas som feminina eller kopplas till homosexualitet.
4. **Social retsamhet:** Att klara av att reta andra killar och att andra retar en själv. Här räknas så kallade skojbråk och maktlek in.

I relation till förebyggande insatser för unga i skolåldern är detta av största vikt att ha med i samtalet. En medvetenhet om vilka normer som framförallt unga killar påverkas av behövs för att kunna möta dem där de är. Det är också viktigt för att veta vilka normer som behöver förändras och för att kunna främja alternativa beteenden.

45 Heilman et al., 2017.

46 Oransky, M., och Fisher, C. The development and validation of the Meanings of Adolescent Masculinity Scale. *Psychology of Men & Masculinity*, 10, 2009: 57–72.
<https://doi.org/10.1037/a0013612>

Killnormer blir maskulinitetsnormer

I en annan studie "Masculine Norms and Violence: Making the Connections" från 2018 lyfts liknande normkluster fram även för vuxna män. Här benämns klustren som processer vilka ökar sannolikheten för att män och killar själva utsätts eller utövar våld mot andra (oavsett våldsförhållande).

- **Att uppnå en socialt erkänd maskulinitet:** Kärnan av maskulinitetsskapande ligger i att de som identifierar sig som män ständigt måste återskapa sin maskulinitet och få denna erkänd av andra för att ses som "riktiga män".
- **Att kontrollera maskulinitetsgörande:** Denna process är knuten till processen ovan. Det sociala erkännandet av maskulinitet kan undanhållas vissa individer och regleras genom att mäns och pojars maskulinitetsgörande ständigt kontrolleras.
- **Att "köna" hjärtat:** Män uppmuntras att inte visa känslomässig sårbarhet och att enbart visa ett begränsat urval av känslor som till exempel aggressivitet.
- **Uppdelandet av rum och kulturer baserat på kön:** Idéer om maskulinitet och femininitet skapas och återskapas genom att dela upp miljöer eller platser i "manliga" eller "kvinnliga". Sociala platser som kopplas till män blir ofta platser där våld utövas och förstärks.
- **Återskapandet av patriarkal makt:** Våldet blir en strategi som syftar till att återskapa maktstrukturer som gynnar gruppen män framför gruppen kvinnor, men även vissa män framför andra män.⁴⁷

Precis som alla normer är maskulinitetsnormer kontextbundna och ser därför olika ut i olika sammanhang och i olika grupper av män. En kille är till exempel aldrig *bara* en kille. Han har också en klassbakgrund, en hudfärg, en ålder, en bostadsort, en sexualitet, ett hälsotillstånd och så vidare. För killar som själva är utsatta för förtryck och därför inte har samma möjligheter till social status, kan manligheten och våldskapitalet bli det enda verktyg man känner att man har kontroll över och kan ta

⁴⁷ Heilman & Barker, 2018: 8; Heilman et al., 2017.

makt med.⁴⁸ Det är en viktig insikt att ta med sig i det våldsförebyggande arbetet för att nå alla grupper i talet om makt och kön.

En genusförändrande ansats

Normer är ständigt föränderliga. Det finns redan många unga killar och män som bryter mot normer som stödjer våld och det finns olika typer av program och insatser som arbetar med att synliggöra och förändra dem. MVP, Agera tillsammans och En fritid fri från våld är sådana program.

I en studie från WHO där 58 olika preventionsprogram granskades visade det sig att program med en genusförändrande ansats var mer effektiva i att skapa beteendeförändringar hos pojkar och män.⁴⁹ De kunde även peka på att program som sträckte sig utöver den individuella nivån och som omfattade en bredare social kontext var mer effektiva.

Vad menas då med en genusförändrande ansats? I ovan nämnda studie definieras den som en ansats som söker förändra genusnormer och främja mer jämställda relationer mellan olika könstillhörigheter. Något som enligt studien kan uppnås genom att kritiskt reflektera, ifrågasätta eller förändra de praktiker och sociala normer som skapar och åter-skapar ojämställdhet.⁵⁰

Den genusförändrande ansatsen har fått allt större erkännande som en lovande folkhälsostrategi för att förebygga våld mot kvinnor och transpersoner, men även för att förbättra hälsan hos män, kvinnor och transpersoner.⁵¹ Insatser med detta förhållningssätt har förutom att minska våld, även visat sig minska drogmissbruk, öka användningen av

48 MÄN. Mannen Myten: en fältstudie i manlighet. Stockholm: MÄN, 2020. https://mfj.se/assets/MannenMyten_slutrap-port_2020.pdf?_gl=1*_up*MQ.*_ga*MzcwMjQxNDYwLjE2NzYwMzIwMjM.*_ga_2ZQN0KYN2C*MTY3MzUzMjAyMi4xLjAuMTY3MzUzMjAyMi4wLjAuMA.. (Hämtad: 2022-11-23)

49 WHO, 2007. Kommentar: Studien har ett fokus på hälsa, där mäns våld mot kvinnor var en komponent.

50 WHO, 2007; Se även: Sjögren et al., 2012.

51 WHO, 2007; International Center for Research on Women [ICRW]. Engaging men and boys to achieve gender equality: How can we build on what we have learned? Instituto Promundo, 2007. <https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2016/10/Engaging-Men-and-Boys-to-Achieve-Gender-Equality-How-Can-We-Build-on-What-We-Have-Learned.pdf> (Hämtad: 2023-02-07); United Nations Population Fund [UNFPA]. Engaging Men and Boys in Gender Equality and Health. Promundo, 2010.

kondomer, minska utnyttjande av kvinnor i prostitution och öka kommunikationen inom parrelationer.⁵²

Genus och intersektionella strategier

Men ett ensidigt fokus på genus riskerar att osynliggöra andra maktordningar som påverkar unga och deras utsatthet. Frångår vi ett intersektionellt perspektiv riskerar även våldspreventiva insatser, som syftar till att förändra genus, att landa i rasistiska förklaringsmodeller där våld mot kvinnor placeras hos "andra män".⁵³

Ett tydligt exempel på detta är hur en rasistisk logik präglar dagens debatt kring sexuella trakasserier och uppmärksammade våldtäktsfall, där en patriarkal kultur hos icke-vita män särskilt framhävs, vilket osynliggör en patriarkal kultur hos vita män. Den vita våldsamma mannen framställs alltjämt som ett avvikande exempel gentemot en förutsatt "svensk kultur" baserad på jämställdhet och jämlikhet, medan den icke-vita våldsamma mannen ses som en produkt av den ojämställda kultur han besitter. Rasistiska tankemönster skiner på så vis igenom när vita mäns våld bedöms på ett individuellt plan och icke-vita mäns våld får representera ett kollektiv av kroppar.⁵⁴

52 Barker, G., Nascimento, M., Segundo, M., & Pulerwitz, J. How do we know if men have changed? Promoting and measuring attitude change with young men: lessons from Program H in Latin America. Rio de Janeiro, Brazil, Washington, DC, USA: Instituto Promundo, Horizons Program, 2005; WHO, 2007; ICRW, 2007; UNFPA 2010; Jewkes, R., Nduna, M., Levin, J., Jama, N., Dunkle, K., Puren, A., et al. Impact of Stepping Stones on incidence of HIV and HSV-2 and sexual behaviour in rural South Africa: Cluster randomised controlled trial. *British Medical Journal*, 337(7666), 2008. <https://doi.org/10.1136/bmj.a506>; Jewkes, R., Dunkle, K., Nduna, M., & Shai, N. Intimate partner violence, relationship power inequity, and incidence of HIV infection in young women in South Africa: A cohort study. *Lancet*, 376(9734), 2010a: 41-48. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(10\)60548-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(10)60548-X); Miller, E., Tancredi, D. J., McCauley, H., Michele, R., Decker, S. D., Virata, M. D., et al. 'Coaching boys into men': A cluster-randomized controlled trial of a dating violence prevention program. *Journal of Adolescent Health*, 51(5), 2012: 431-438. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.01.018>; Pulerwitz, J., Segundo, M., Nascimento, M., och Barker, G. Promoting more gender-equitable norms and behaviors among young men as an HIV/AIDS prevention strategy, Horizons Final Report. Washington, DC: Population Council, 2006; Jeglic, Elizabeth L. och Calkins, Cynthia (red.). *Sexual Violence Evidence Based Policy and Prevention*. Cham: Springer International Publishing, 2016.

53 Franzén, Anna & Gottzén, Lucas. Våldsprevention i Sverige: en forskningsöversikt. Stockholms universitet, 2020. https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/hqqnpekx/valdsprevent-ion-i-sverige_en-forskningsoversikt_2020.pdf (Hämtad: 2022-11-17)

54 Eduards, Maud. *Kroppspolitik: om moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas, 2012.

Den intersektionella analysen är avgörande för att synliggöra och förändra de normer som stödjer våld och förstå ungas livsvillkor i den vardag av våld de befinner sig i. Baserat på aktuell forskning och den efterfrågan både ledare och unga som arbetar med våra metoder gett oss fokuserar våra program på att föra samtal kring stereotypa maskulinitetsnormer, heterosexualitet och vithet och hur dessa idésystem på olika sätt ger upphov till våld.

Förutom att lyfta problemen behöver vi också uppmärksamma de positiva alternativen. Genom att vara förebilder kan vi visa hur alternativa sätt att vara medmänniska på ser ut i praktiken. Om vi diskuterar, uppvisar och uppmuntrar ickevåldsamma alternativa normer, kan vi skapa nya sätt att vara på för framför allt unga killar och män. Dessa normer är till exempel de som värdesätter vikten av att prata om sina känslor, uppmuntrar relationer som bygger på omtanke och respekt, som skapar en medvetenhet om andras livsvillkor och de som tar hänsyn till andra personer i vår närhet.⁵⁵ Det handlar med andra ord om att uppvärdera traditionellt "feminint" kodade normer, både för att motverka våld och främja hälsa.

⁵⁵ Heilman & Barker, 2018.

Aktiva åskådare

Vi har alla befunnit oss i situationer i våra liv då vi sett, hört eller på annat sätt fått vetskap om våld eller andra problematiska beteenden som drabbat personer i vår närhet. Våldssituationer sätter i gång många processer hos oss och ofta tänker vi först efteråt på saker vi kunde eller borde ha gjort.

De flesta av oss ogillar det våld som sker i vårt samhälle, men ofta vågar vi inte agera eller säga något för att stoppa det. Det kan bero på att vi inte vill lägga oss i, att vi är rädda för att själva råka illa ut eller att vi inte vet vad vi bör eller kan göra i situationen.

Det är inte lätt att agera mot sexism, rasism, homo- eller transfobi i vår vardag, men om vi alla sa ifrån eller agerade mot detta skulle potentialen till förändring vara enorm. Det här är utgångspunkten och målet med åskådaransatsen i MÅN:s förändringsarbete. För att nå målet att hjälpa åt att skapa ett samhälle fritt från våld behöver vi alla bli aktiva åskådare. För att bli en aktiv åskådare krävs kunskap och verktyg för att våga ingripa på ett positivt, effektivt och säkert sätt. Kunskapen kan också vara nödvändig för att vi ska känna att våldet berör oss.

Åskådareffekten

På 60-talet började frågan om åskådarens roll studeras mer ingående. Särskilt ett fall brukar lyftas som det som startade intresset för frågan inom forskarvärlden. En ung kvinna vid namn Kitty Genovese attackerades flera gånger under en och samma kväll av en okänd man i sitt bostadsområde. Mannen våldtog och knivhögg henne vid upprepade tillfällen under flera timmar. Hon dog senare till följd av sina skador. Händelserna ägde rum i ett område med många bostäder och det brukar talas om 38 vittnen som på olika sätt kunde se eller höra detta äga rum.⁵⁶ Trots de många vittnena var det ingen som ingrep för att hjälpa Kitty och

⁵⁶ Jarrett, Christian. The truth behind the story of Kitty Genovese and the bystander effect. BPS Research Digest, 2007. <https://www.bps.org.uk/research-digest/truth-behind-story-kitty-genovese-and-bystander-effect> (Hämtad: 2023-02-07); Manning R., Levine, M. and Collins, A. The Kitty Genovese Murder and the social psychology of helping: the parable of the 38 witnesses. American Psychologist, 62, 2007: 555-562. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.62.6.555>; Rosenthal, A. M (1999[1964]). Thirty-eight witnesses: the Kitty Genovese case. Berkeley: University of California Press.

åsikterna går isär ifall någon ens ringde polisen. Fallet väckte även stor avsky och undran bland vanliga medborgare. Det var en chock för många, varför gjorde ingen något?

Förklaringen brukar benämnas med "åskådareffekten" (The bystander effect). Det är den negativa effekt som ofta kan träda in när flera personer bevittnar en våldssituation eller olycka och som gör att ingen, av olika anledningar, ingriper.⁵⁷ Sedan 60-talet har mycket hänt inom forskningen och denna effekt har diskuterats och problematiserats. Till exempel har faktorer som ökar eller minskar denna effekt studerats och det har undersökts om det går att använda sig av vissa faktorer för att stärka åskådare att ingripa. Därför finns det idag mycket kunskap om vad som gör oss mer eller mindre benägna att ingripa i olika situationer, och den kunskapen tillämpas i våra program.

Är tystnad samtycke?

Jackson Katz, som grundade MVP, menar att vi inte kan stå tysta bredvid när mäns våld mot kvinnor, transpersoner, barn och andra män är ett av våra största folkhälsoproblem.⁵⁸ Han anser vidare att män som är tysta – passiva åskådare – i en patriarkal kultur med våldtäkter, annat sexualiserat våld och våld i nära relationer ger sitt tysta medgivande till dessa fenomen. Ett av MVP:s huvudsyften är därför enligt Katz att bidra till att bryta denna tystnad på alla nivåer i samhället och att få så många som möjligt, framför allt män, att bryta mot sexistiska attityder och handlingar.⁵⁹ Åskådaransatsen blir här en nyckel till att skapa engagemang och utrymme för förändring.

57 Darley, John M., & Latané, Bibb. Bystander intervention in emergencies: diffusion of responsibility, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volym 8, Nr. 4, 1968: 1.

<https://doi.org/10.1037/h0025589>; Latané, Bibb & Darley, John M. *The unresponsive bystander: why doesn't he help?* New York: Appleton-Century Crofts, 1970; Latané, B., & Nida, S. Ten years of research on group size and helping. *Psychological Bulletin*, 89, 1981: 308–324. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.89.2.308>.

59 Katz, Jackson. Bystander Training as Leadership Training: Notes on the Origins, Philosophy, and Pedagogy of the Mentors in Violence Prevention Mode. *Violence Against Women*, 03/2018: 1-22 (4). <https://doi.org/10.1177%2F1077801217753322> (Hämtad: 2023-02-07).

En inbjudande ansats

Tidigare preventionsinsatser som utvecklades på 70- och 80-talen pratade i stor utsträckning om och med män som potentiella förövare och kvinnor som potentiella offer eller överlevare. Många män gjorde motstånd mot att betraktas som potentiella förövare, vilket fick konsekvensen att insatsen i många fall inte hade någon effekt.⁶⁰ Att i stället tala om åskådare möjliggjorde att alla oavsett könsidentitet; medmänniskor, system, vänner och kollegor, sågs som aktörer med en roll i att förebygga våld.

Genom en åskådaransats skapas också möjligheten att förändra normer i större skala. Fokus är på individens ansvar att ingripa men definitionen av detta ansvar görs inom ramen för ett behov av systematisk samhällelig förändring.⁶¹ Förutom att ingripa i stunden kan åskådare också bidra till att motverka normer som stödjer våld. Preventionsforskning inom området våld i nära relationer och sexuellt våld visar att stereotypa normer kring sexuell aktivitet och kön, normer som stödjer påtvingat sex eller medlemskap i hypermaskulina sammanhang och grupper är riskfaktorer för att utöva denna typ av våld.^{62, 63}

Det sociala sammanhanget är viktigt

Studier visar att vi behöver lägga lika stor vikt vid den sociala kontexten där åskådarbeteendet är tänkt att äga rum som att förändra individers attityder och beteenden. Vi behöver alltså arbeta aktivt med att förändra de normer som råder i de sammanhang unga befinner sig i för att öka deras motivation att delta i det våldsförebyggande arbetet.⁶⁴

Som vi tidigare beskrivit, så existerar olika uttryck av våld på en skala från mindre grovt till grovre våld. Vissa av dessa uttryck är uppenbart

60 Katz, 2018: 6; Katz et al., 2011.

61 Katz, 2018: 6.

62 Hypermaskulina sammanhang eller grupper är sådana som premierar och uttrycker ett överdrivet och stereotypt "manligt" beteende.

63 Tharp et al., 2012, i Banyard, 2015: 13.

64 Bennett, Sidney; Banyard, Victoria L; Garnhart, Lydia. To Act or Not to Act, That Is the Question? Barriers and Facilitators of Bystander Intervention. Journal of Interpersonal Violence. Vol. 29, nr 3, 02/2014. <https://doi.org/10.1177%2F0886260513505210>; Storer, H., Casey, E., Herrenkohl, T. Efficacy of Bystander Programs to Prevent Dating Abuse Among Youth and Young Adults: A Review of the Literature. Trauma, Violence, & Abuse, Vol. 17(3), 2016: 256-269. <https://doi.org/10.1177%2F1524838015584361>.

problematiska för de flesta, medan andra är mindre uppenbara. Att förstå kopplingen mellan våldshandlingarna på skalan är centralt för att motiveras att ingripa mot det mindre grova och många gånger normaliserade våldet. Just osäkerhet om vilka situationer som är problematiska och borde stoppas är ett hinder för effektiva ingripanden. Denna osäkerhet kommer vi åt genom en ökad kunskap och medvetenhet om våld.

Det är viktigt att lyfta fram att åskådare har ett stort ansvar att ingripa när de bevittnar våld som finns på den mindre grova delen av skalan eftersom en hög förekomst av dessa handlingar skapar ett samhälle där beteenden på den grövre änden av skalan blir mer sannolika. Samhället behöver åskådare som ingriper både i situationer som är problematiska men lagliga och i situationer där olagliga handlingar äger rum.

En av anledningarna till att exempelvis våldtäkter begås, är att det finns beteenden och handlingar i vår kultur som inte uppmärksammas som problematiska. Detta leder till en miljö som underlättar för individer att begå övergrepp och som samtidigt försvårar för överlevare att rapportera sin utsatthet och få den hjälp de behöver.^{65,66}

Före, under och efter

Den pedagogiska strategin inom våra program är att diskutera med deltagarna om varför och hur de kan ingripa mot problematiska eller våldssamma beteenden före, under eller efter de ägt rum.⁶⁷ Vår definition av en åskådare är bredare än enbart någon som är närvarande vid tidpunkten för en incident. När vi talar om att gripa in som en aktiv åskådare ser många framför sig någon som "hjälteådigt" avstyr ett pågående slagsmål, men det är en bild som vi vill förändra med våra metoder. Att ingripa mot våld kan även vara att säga ifrån mot taskig jargong, kränkande skämt eller "skojbråk" innan en situation eskalerar. Det kan också vara att

65 Eckstein, R. P., Moynihan, M. M., Banyard, V. L., & Plante, E. G. Facilitators guide for Bringing in the Bystander®: A prevention workshop for establishing a community of responsibility (Revised Version, 2013). Durham, NH: University of New Hampshire, 2013. Översatt och anpassad till svenska som Aktivera åskådaren, Bringing in the Bystander® – Utbildarguide. Gemensamt ansvarstagande för våldsförebyggande i vardagen. Översättare: Aarnivaara, Sara. Frihet från våld – Våldspreventivt centrum, Män för jämställdhet, 2014. Bringing in the Bystander är ett registrerat varumärke vid University of New Hampshire Prevention Innovations.

66 Banyard, Victoria L, 2015.

67 Katz, 2018: 6

ringa efter hjälp, att distrahera våldsutövaren eller att stötta, bekräfta och lyssna på den våldsutsatta i efterhand.

Med våra metoder får deltagarna genom samtal och övningar bygga färdigheter för att ingripa mot våld och samtidigt tänka på sin egen säkerhet. Dessa färdigheter handlar till exempel om vilka olika typer av ingripande en åskådare kan använda sig av beroende på vilken typ av situation de står inför. Huvudbudskapet är att det alltid går att göra någonting före, under eller efter en våldssituation. *Före* kan det till exempel vara bra att träna på och tänka på hur vi ska säga ifrån mot våld och förmedla vår oro inför en situation som riskerar att eskalera; *under* kan vi försöka distrahera och avleda situationen eller ta hjälp av andra för att vara fler som säger ifrån; *efter* kan vi göra skillnad för den våldsutsatta genom att visa att vi sett vad som har hänt och erbjuda vårt stöd.

Att som åskådare komma in efter att något har hänt är viktigare än många tror. Stödjande reaktioner från andra har positiv inverkan på våldsutsattas möjlighet att återhämta sig från bland annat sexualiserat våld och våld i nära relationer. Negativa reaktioner däremot är kopplade till psykisk ohälsa och ytterligare traumatisering.⁶⁸ Attityder som skuldbelägger den våldsutsatta, från såväl familj, vänner och bekanta som professionella, kan skada den som utsatts för övergrepp oerhört mycket.⁶⁹ Med väl utvecklade kunskaper om konsekvenserna av våldsutsatthet och färdigheter i att ge stöd kan åskådare därför göra stor och positiv skillnad för våldsutsatta.

Våra metoder bygger på kunskap om vilka faktorer som påverkar vår benägenhet att ingripa som aktiva åskådare och vilka faktorer som är möjliga att förändra inom ramen för en pedagogisk insats.

68 Ullman, Sarah E. Talking about sexual assault: society's response to survivors. 1. ed. Washington, DC: American Psychological Association, 2010.

69 Campbell, R. The community response to rape: Victims' experiences with the legal, medical, and mental health systems. *American Journal of Community Psychology*, 26(3), 1998: 355–379. <https://doi.org/10.1023/A:1022155003633>; Campbell, et al. Preventing the "second rape": rape survivors' experiences with community service providers. *Journal of Interpersonal Violence*. 16, 2001: 1239–1259. <https://doi.org/10.1177%2F088626001016012002>.

Viktiga faktorer för förändring

Att känna igen och uppmärksamma situationen

Om vi har lärt oss att identifiera en situation som problematisk och även förstår de negativa konsekvenserna för den som utsätts ökar vår benägenhet att ingripa. Ofta är det lättare att ingripa innan en situation eskalerar, men det kan vara svårt att se det som en problematisk situation eller uppmärksamma det som våld om vi inte funderat i de här banorna tidigare.⁷⁰

Att bli tillfrågad

Den som blir tillfrågad av någon annan att hjälpa till och går med på detta är mer benägen att ingripa än den som inte tillfrågas. Det blir alltså mycket lättare om vi går ihop med andra och agerar tillsammans. Det är även lättare att känna ansvar för att ingripa om någon annan påtalat att vi borde hjälpa till.⁷¹

Kunskap om olika ingripandalternativ

Att veta vilka möjligheter som finns och hur det går att ingripa i olika situationer är av stor betydelse för effektiva ingripanden. Eftersom vi fungerar olika som människor, behöver vi också kunna erbjuda en rad alternativ och verktyg för olika former av ingripanden. Med ett ökat självförtroende kring hur och när ett ingripande bör eller kan göras, stärks även individers ingripandebenägenhet.⁷² Forskning visar att såväl intentionen att ingripa (en attityd) och den faktiska handlingen (ett beteende) båda är viktiga komponenter för åskådaringripanden.⁷³

Positiva förebilder

Inom våldsprevention är förekomsten av positiva förebilder viktiga av flera anledningar. I vår strävan efter att accepteras av andra observerar vi hur andra agerar och testar beteenden som vi sett andra utöva.⁷⁴ En

70 Batson, C. D. Altruism and prosocial behavior. I Gilbert, D. T., Fiske, S. T. & Lindzey, G (Red.), The handbook of social psychology. McGraw-Hill, 1998: 282-316.

71 Moriarty, T. Crime, commitment and the responsive bystander: Two field experiments. Journal of Personality and Social Psychology, 31, 1975: 370-376. <https://doi.org/10.1037/h0076288>

72 Banyard, Victoria L, 2015: 29.

73 Burn, S. M. A situational model of sexual assault prevention through bystander intervention. Sex Roles: A Journal of Research, 60(11-12), 2009: 779-792. <https://doi.org/10.1007/s11199-008-9581-5>; Latané and Darley, 1970; Banyard, 2015: 32.

74 Fabiano, P. M., Perkins, H. W., Berkowitz, A., Linkenbach, J., & Stark, C. Engaging men as social justice allies in ending violence against women:

del i varför vi hjälper andra är just för att vi sett personer med status i vårt samhälle uppvisa stödjande attityder och beteenden.⁷⁵ De som bevitnar ingripanden som syftar till att förbättra en situation för de inblandade på ett säkert sätt (så kallade prosociala ingripanden), blir också mer benägna att själva ingripa effektivt i framtiden. Genom att ingripa mot våld kan vi därför, förutom att förhoppningsvis förbättra situationen vi ingriper i, även inspirera andra till att våga agera i framtiden.

Grupstorlek

Åskådareffekten innebär att sannolikheten att en åskådare ingriper blir lägre ju fler personer som är närvarande vid en våldssituation. Om många är närvarande men ingen annan ingriper, är det lätt att börja tvivla på sig själv och sin tolkning av situationen. Tankegångarna kan till exempel vara: "situationen kanske inte är så problematisk ändå", "det är någon annans ansvar", eller "någon annan har säkert redan kallat på hjälp eller ringt polisen". Om många tänker så kan det hända att ingen ingriper.

I en grupsituation kan flera olika psykologiska processer träda in som gör oss osäkra. Ansvarsförskjutning är en sådan process, vilket innebär att vi delar upp det personliga ansvaret på antalet närvarande åskådare. Ju fler åskådare som är närvarande, desto mindre personligt ansvar känner varje enskild åskådare. I större grupper kan vi även bli rädda för att bli dömda av andra och därmed tveka inför att göra något som kanske är fel eller otillräckligt och riskera att skämma ut oss. En maximal åskådareffekt äger rum när ingen ingriper eftersom alla tror att ingen annan upplever situationen som en nödsituation – en så kallad "pluralistisk ignorans".⁷⁶

Evidence for a social norms approach. *Journal of American College Health*, 52, 2003: 105–112. <https://doi.org/10.1080/07448480309595732>; Stein, J. L. "Peer educators and close friends as predictors of male college students' willingness to prevent rape." *Journal of College Student Development*, 48, 2007: 75–89; Penner, L. A., Dovidio, J. F., Piliavin, J. A., & Schroeder, D. A. Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annual Review of Psychology*, 56, 2005: 365–392. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070141>

⁷⁵ Kelly, J. A. Popular opinion leaders and HIV prevention peer education: resolving discrepant findings, and implications for the development of effective community programmes. *AIDS Care*, 16, 2004: 139–150. <https://doi.org/10.1080/09540120410001640986>.

⁷⁶ Latané & Nida, 1981; Fischer, P., Krueger, J. I., Greitemeyer, T., Vogrincic, C., Kastenmüller, A., & Frey, D. The bystander-effect: A meta-analytic review on bystander intervention in dangerous and non-dangerous emergencies. *Psychological Bulletin*, 132, 2011: 517–537 (518). <https://doi.org/10.1037/a0023304>.

Samtidigt finns undantag och samtliga processer som nämns ovan kan motverkas genom ökad kunskap, träning och färdigheter. Undantag är ofta situationer som är väldigt tydligt problematiska för alla åskådare, eller en uppenbar olycka. Om situationen upplevs som farlig för såväl inblandade som för åskådare (att åskådaren upplever en personlig risk) tenderar vi att bli mer benägna att ingripa och att ta hjälp av andra.⁷⁷ En förklaring till detta kan vara att farliga nödsituationer ger upphov till ett påslag av känslor som ångest och stress som motiverar åskådare att tillsammans med andra ingripa effektivt för att minska risken att situationen leder till personlig skada.⁷⁸

Relationen till våldsutsatta och våldsutövare

Vår relation eller avsaknad av relation till de som är inblandade i den situation vi bevittnar eller hör talas om har betydelse för om vi väljer att ingripa och på vilket sätt. Vi är mer benägna att hjälpa vänner och familj än personer som vi inte har någon relation till.⁷⁹ Vi kan också bli mindre benägna att ingripa om våldsutövaren är någon vi känner.⁸⁰ Det är därför viktigt i utbildningssituationen att lyfta hur vår relation till våldsutsatta och våldsutövare påverkar vår benägenhet att ingripa. Vi behöver också jobba aktivt med empatihöjande övningar som lyfter betydelsen av att vi ställer upp och finns där för varandra.

Social position och resurser

Olika faktorer som till exempel kön, klass, ålder, etnicitet och språkkunskaper har betydelse för ens möjligheter att ingripa i en våldssituation, eller om andra ingriper för att hjälpa en själv. En populär person med status har ofta lättare att ingripa än en person som själv ofta är utsatt. Till exempel kan rädslan för rasistiska påhopp eller att själv bli tolkad som "våldsutövaren" hindra de av oss som diskrimineras och möter

77 Fischer et al., 2011.

78 Fischer, P., Greitemeyer, T., Pollozek, F., & Frey, D. The unresponsive bystander: Are bystanders more responsive in dangerous emergencies? *European Journal of Social Psychology*, 36, 2006: 267–278. <https://doi.org/10.1002/ejsp.297>; Fischer et al., 2011; Banyard, 2015: 38.

79 Amato, P. R. Personality and social network involvement as predictors of helping behavior in everyday life. *Social Psychology Quarterly*, 53, 1990: 31–43; Penner et al., 2005. <https://doi.org/10.2307/2786867>.

80 Nicksa, S. C. Bystander's willingness to report theft, physical assault, and sexual assault: The impact of gender, anonymity, and relationship with the offender. *Journal of Interpersonal Violence*, 29, 2014: 217–236. <https://doi.org/10.1177/0886260513505146>.

fördomar i form av rasism.⁸¹ Hur olika maktstrukturer påverkar vårt handlingsutrymme är därför viktigt att uppmärksamma och förstå. Våldsutsattas och våldsutövares medlemskap i olika sociala kategorier som kön, etnicitet, klass och religion påverkar omgivningens benägenhet att hjälpa på ett generellt plan och att ingripa när det rör allvarigare situationer.⁸²

Om den som utsätts ses som en del av den egna sociala gruppen, ökar omgivningens benägenhet att komma till undsättning. På samma sätt innebär det att om våldsutövaren uppfattas som en del av samma sociala grupp som åskådaren själv, så minskar benägenheten att ingripa för att stoppa dennes beteende. Även om den våldsutsatta och våldsutövaren är främlingar har alltså deras sociala gruppstillhörighet stor betydelse för omgivningens agerande.

Även vem du själv är har stor betydelse för om du ingriper – och på vilket sätt du gör det. Vi människor är olika som individer och har olika gränser för när vi känner oss obekväma, men ur ett genusperspektiv finns det generella skillnader i hur vi agerar. När män väljer att ingripa gör de ofta det utan hänsyn till den egna säkerheten. Därför kan det vara viktigt att vi i pedagogiska situationer uppmuntrar manliga deltagare att be om hjälp från andra runtomkring eller passande myndigheter. På så sätt ger vi utrymme för alternativ som inte riskerar den personliga säkerheten. Kvinnor är ofta medvetna om riskerna med att ingripa och kan därför vara tveksamma till att göra något alls. Uppmuntra därför de kvinnliga deltagarna till att ingripa, men på sätt som innebär en mindre personlig risk. Det går alltid att göra något – före, under eller efter att våld äger rum.⁸³

Effektiva ingripanden – potential till storskalig förändring

Åskådaransatsen rekommenderas av många för dess förmåga att förändra samhällsnormer som bidrar till våld och för att den skapar fler

81 York Cornwell, Erin & Currit, Alex (2016). "Racial and Social Disparities in Bystander Support During Medical Emergencies on US Streets" in American Journal of Public Health. 2016 June; 106(6): 1049–1051.

82 Levine, M., Lowe, R., Best, R., & Heim, D. 'We police it ourselves:' Group processes in the escalation and regulation of violence in the night-time economy. European Journal of Social Psychology, 42, 2012: 924–932. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1905>; Banyard, 2015: 32.

83 Eckstein et al., 2013.

positiva sociala interaktioner mellan unga.⁸⁴ Forskning från USA visar att åskådare i stor utsträckning är närvarande vid olika former av våldsutövande, särskilt vid icke-fysiska former av våldsutövande, som till exempel vid kontrollerande beteende och psykiskt våld.⁸⁵ Det finns även annan forskning som visar att i de fall åskådare var på plats, så var de ofta hjälpsamma.⁸⁶ Här finns alltså en enorm potential till förändring i vårt samhälle som vi alla kan bidra till. Genom att öka vår medvetenhet och kunskap om våld, föra kritiska samtal om normativa idésystem som bidrar till våld och vad vi som åskådare kan göra för att ingripa och skapa nya normer – kan vi komma långt i att förebygga våld och närma oss ett mer jämlikt samhälle.

84 Storer et al., 2016.

85 Molitor, C., & Tolman, R. M. Gender and contextual factors in adolescent dating violence. *Violence Against Women*, 4, 1998: 180-194. <https://doi.org/10.1177%2F1077801298004002004>; Storer et al., 2016: 257.

86 Banyard, 2015: 9.

Ledarens roll

Rollen som ledare är avgörande för att det våldsförebyggande arbetet ska kunna verkställas och ge effekt.⁸⁷ Det här avsnittet beskriver de förhållningssätt ledarrollen bygger på och hur du med hjälp av olika samtalstekniker kan uppmuntra till reflektion eller möta de utmaningar som uppstår.

Att skapa reflektion och kritiskt tänkande hos deltagarna är ett av de övergripande målen med våra våldspreventiva program. Vår erfarenhet säger oss att den viktigaste funktionen ledaren har är att *facilitera ett samtal* bland deltagarna, och därmed inte själv ta onödig plats. Även om du såklart finns där som den person du är, ska du inte låta dina personliga åsikter fylla passen eller färga övningarna. Tanken med den här typen av samtal är att dialogen ska få vara öppen – det ska finnas rum för en mångfald av idéer och dessa ska kunna granskas tillsammans. Se det som att kunskapen finns i rummet och din roll som ledare är att med hjälp av manualens instruktioner låta deltagarna resonera sig fram till den kunskapen.

Vid vissa tillfällen finns undervisande moment med faktakunskap som inte är menad att diskuteras. Ibland kan ledare uppfatta en motsättning i att låta gruppen få diskutera fritt och att manualen också instruerar en att förmedla vissa fakta eller "saga hur saker ligger till". Vi ser dock ingen motsättning i det då vi som ledare kan ha flera roller för att nå målet med lektionen. Med det sagt är det av stor vikt du förstår övningarnas syfte och bottenar teoretiskt i våra tre förändringsstrategier; våld, genus och aktiva åskådare. Förmågan att uppmuntra till reflekterande samtal där deltagarna själva får bidra med sina tankar och åsikter utan att motverka det långsiktiga målet av att förebygga våld kan ibland vara en svår balansgång och en rolig utmaning som allra oftast resulterar i en inspirerande och spännande process för alla inblandade.

87 Skolverket. Redovisning av uppdrag att utvärdera det våldsförebyggande programmet Mentors in Violence Prevention. Stockholm: Skolverket, 2018. <https://www.skolverket.se/get-File?file=3938> (Hämtad: 2022-12-12)

Viktiga förhållningssätt för förändring

Förstå din position

Vem är du i förhållande till de du möter? Analysera din position utifrån klass, ålder, kön, hudfärg. Vem du är blir avgörande för hur det du säger och gör kommer att tolkas.

Förstå målgruppens sammanhang

Förstå din målgrupp och deras miljö. Tänk på att gruppens erfarenheter påverkar deras perspektiv och vilja att lyssna på dig. Respektera målgruppens erfarenheter även om du inte förstår dem.

Var en förebild

Som ledare går det inte att förmedla en sak och själv göra en annan. Det underminerar arbetet och kan skada trovärdigheten både för dig som ledare och metodmaterialet. För att vara en god förebild behöver du vara en aktiv åskådare som alltid agerar. På så sätt gestaltar du själv den förändring som ska uppnås.

Kunskapen finns i rummet

Utgå inte ifrån att du har en sanning som målgruppen är i behov av. Kunskap sker i mötet och dialogen. Som ledare behöver vi vara involverade och engagerade i deltagarnas utveckling, samtidigt som vi aldrig kan se oss själva som färdigutvecklade med de frågor vi arbetar med. Var ödmjuk inför din egen kunskap och påminn varandra om att ni är där både för att förändra och förändras.

Välvilja garanterar inte att man inte kränker någon

En god intention innebär inte automatiskt ett gott resultat. Fundera över hur dina handlingar bidrar till eller motarbetar förtryckande strukturer, det räcker inte att ha en god avsikt med handlingen.

Tänk på att vi har olika förutsättningar och handlingsutrymme

Den personliga kostnaden för att ingripa är olika hög för olika personer och styrs till stor del utifrån normer kring kön, hudfärg, etnicitet, ålder, status och så vidare. Lita på att alla vill göra rätt för sig, men i en del grupper är förändring mer tillgängligt medan man i andra miljöer riskerar mer.

Ha ett intersektionellt maktperspektiv

Förstå den kontext du befinner dig i. Tänk på våld och maskulinitet som verktyg för att ta makt precis som många andra statussymboler, som pengar eller märkesprylar. Vissa grupper har inte några andra sätt att ta makt på än med sin maskulinitet. Det innebär inte att det är rätt, men vi behöver förstå och erkänna förutsättningarna om vi vill skapa förändring.

Verktyg för att facilitera samtal

Att facilitera ett samtal innebär att med hjälp av undersökande frågor leda samtalet framåt. Sådana diskussionsfrågor finns redan integrerat i våra metoder så ni behöver själva inte tänka så mycket på det som ledare. Med det sagt är det viktigt att ni följer manualens logik och moment stegvis. Lektionerna är uppbyggda på ett sätt som testats fram för att passa målgruppen, så gör inga avsteg från dem utan samråd med oss på MÄN.

För att lyckas i rollen som ledare kan verktyg hämtade ur metoden motiverande samtal (MI) vara till god hjälp. MI är en väl beprövad samtalsmetod som syftar till att hjälpa och stötta människor i förändringsprocesser och utgår från var deltagaren själv befinner sig i sin process.⁸⁸ Att använda sig av MI:s samtalsverktyg kan främja ett mer konstruktivt samtalsklimat och skapa förtroende för dig som ledare. Nedan följer några av dessa tekniker:

Bekräfta

Bekräfta är att i ord och handling visa vår medvetenhet och acceptans av någon annan.⁸⁹ Oavsett vad deltagarna har varit med om tidigare bär alla med sig känslor, tankar och funderingar in i rummet som är i behov av bekräftelse och erkännande. Att bekräfta känslor, tankar och behov är avgörande för att deltagarna ska känna tillit och förtroende för dig som ledare och känna sig trygga i att dela tankar, känslor och funderingar utan att bli dömd eller misstrodd.

88 Barth, Tom & Näsholm, Christina. Motiverande samtal – MI: att hjälpa en människa till förändring på hennes egna villkor. 1a uppl. Studentlitteratur AB, 2006.

89 Kåver, Anna. KBT i utveckling: en grundbok i kognitiv beteendeterapi. Stockholm: Natur och Kultur, 2017.

Exempel:

- Det är okej att känna så, det kan nog många känna igen sig i.
- Du kan se saker ur flera perspektiv, då blir det tydligt att det inte alltid är så lätt som en kan tro.
- Vad modigt av dig att berätta, tack för att du delade med dig.
- Det låter som att du verkligen gjorde ditt bästa.

Uppmuntra

Att uppmuntra är ett sätt att visa att vi lyssnar och är intresserade av det andra vill berätta. Genom nickar, ögonkontakt, hummanden, små ord som "just det", "jaha" visar vi att vi lyssnar och bekräftar det personen säger samtidigt som vi också visar intresse för att personen ska berätta mer. Genom direkta uppmuntranden som till exempel "berätta mer", "det här verkar viktigt", "fortsätt gärna" är vi ännu tydligare i att vi faktiskt är intresserade och vill höra mer av vad personen berättar.

Uppmuntra istället för att värdera

Ibland kan man som ledare hamna i att börja bedöma eller värdera det deltagare säger. Till exempel kanske ledaren ställer en fråga som hen söker ett specifikt svar på och när en deltagare svarar det som efterfrågades bemöter ledaren det med kommentarer som "bra sagt" eller "det är rätt".

I ett öppet samtal där olika tankar och funderingar ska undersökas tillsammans kan kommentarer som dessa snarare bidra till att deltagarna upplever att det finns tydliga rätt och fel. Det i sig kan leda till att man förblir tyst om man inte håller med eller att man säger en sak i rummet (för man vet att det är det ledaren vill höra) och sedan gör på andra sätt utanför rummet. Var därför försiktig med beröm och värderingar där dina egna åsikter färgar samtalet och försök hålla en öppen och nyfiken attityd till vad alla har att säga.

Spegla

Ett framgångsrikt verktyg för att bekräfta deltagarna är det som kallas för spegling, vilket innebär att förmedla vår förståelse av vad deltagaren eller gruppen berättar för oss. När vi speglar bekräftar vi vad någon säger och ger samtidigt denne en möjlighet att korrigera eller tillägga om det är något vi missförstått. Det i sig kan stimulera personen att vilja dela med sig

mer, och även andra personer kan bli manade att dela med sig av sina tankar eller erfarenheter. Att spegla deltagarnas känslor, tankar och funderingar blir därför ett verktyg till att gemensamt utforska betydelsen av dessa.⁹⁰

Att spegla kan också vara ett bra alternativ till frågor för att förstärka eller leda samtalet vidare i en riktning dit ni är "på väg" med övningen eller diskussionen. Denna teknik styr inte lika mycket som olika typ av frågor tenderar att göra.

Exempel:

- Du skulle känna dig säkrare om du ingrep på det här sättet istället för det vi pratade om innan.
- Som du ser det känns det hopplöst att ens försöka.
- Det du beskriver låter för mig som att du skulle vilja göra något men inte riktigt vet vad, har jag förstått det rätt?

När vi speglar kan vi också ta fasta på det vi uppfattar som underliggande i någons uttalande. Det kan också göras för att belysa eller lyfta fram en känsla – i syfte att öppna upp för nya perspektiv. Ofta kan en spegling avslutas med en öppen fråga, för att bolla tillbaka reflektionen och samtalet till deltagarna.

Exempel:

- Å ena sidan känns det fel att slåss på skoj, å andra sidan är det också roligt då det skapar en gemenskap (*tydliggör en ambivalens*)
Öppen fråga: Vad blir viktigt att tänka på själv, så alla tycker det är roligt?

Som ledare behöver vi dock vara försiktiga med våra egna tolkningar för att inte trampa någon på tårna eller ta tolkningsföreträde i sammanhanget. Tänk på att vara lyhörd inför hur deltagarna responderar på dina speglingar för att säkerställa att du förstått rätt.

90 Barth, Tom & Näsholm, Christina. Motiverande samtal – MI: att hjälpa en människa till förändring på hennes egna villkor. 1a uppl. Studentlitteratur AB, 2006.

Undersökande frågor

Det finns olika sätt att ställa frågor, som lämpar sig vid olika tillfällen. Vi delar in dessa i "öppna frågor", "menyfrågor" och "slutna frågor".

Öppna frågor har inte något givet svar och börjar ofta med "hur", "vad" och "på vilket sätt". De är användbara när du vill ge deltagarna möjlighet att tänka efter och sätta ord på sina tankar och funderingar.

Exempel:

- Hur tycker du det fungerar att göra så?
- Vad skulle kunna vara svårt eller utmanande?
- Vilka tankar/känslor väcker det här?
- Vad tänker ni att det här skulle kunna få för konsekvenser?

Menyfrågor ger olika svarsalternativ, och kan underlätta för deltagare som har svårt att förhålla sig till öppna frågor. Till exempel i en tyst grupp, eller en grupp med tydliga hierarkier som ännu inte brutits upp.

Exempel:

- Det finns nog många anledningar till att en person väljer att använda våld. En del av oss kanske inte ser det som våld, vissa kan vara rädda för eventuella bestraffningar om en inte använder våld, andra av oss kanske upplever det som det enda sättet att nå fram (även fast det finns andra alternativ) - Vad tänker ni om de olika förklaringarna?

Slutna frågor uppmuntrar till enkla svar och syftar oftast till att samla information eller klargöra något. Ibland kan även mer riktade frågor vara till hjälp för att identifiera och bekräfta vad någon försöker förmedla. Detta utgör också en del i att "spegla" deltagarna.

Exempel:

- Anser ni att det här är våld?
- Är det här något som skulle kunna hända här på skolan/fritidsgården?
- När skulle du välja att gripa in?
- Är det viktigt att någon hjälper till här?
- Var känner du dig mest otrygg?

Viktigt att komma ihåg är att öppna frågor i högre grad stimulerar till egen reflektion, genom mer öppna utforskande frågor styr vi så litet som möjligt i den andres tankar och funderingar.⁹¹ Många stängda frågor gör däremot att diskussionen kan upplevas mer som ett slags förhör. En dynamisk blandning, med tonvikt på de öppna frågorna är ofta att föredra, en sådan blandning är redan integrerat i våra metoder.

Hantera motstånd

Att ifrågasätta regler eller aktivt frånga normer kan vara ett sätt att göra motstånd, oavsett vilka normer och regler det rör sig om. För att på ett konstruktivt sätt kunna bemöta olika typer av motstånd som ledare, kan det underlätta om vi förstår vad motståndet bottnar i.

MI:s samtalstekniker kan hjälpa dig att identifiera och förstå vad ett motstånd grundar sig på, utan att för den delen ifrågasätta eller skapa konflikt. Ordet "varför" är för många förknippat med ifrågasättande och kritik, till exempel gentemot en åsikt eller känsla. Var därför försiktig med att använda ordet varför när du vill undersöka hur det kommer sig att en deltagare tänker som den gör. Fundera på alternativa uttryckssätt - kan du omformulera dig och samtidigt nå fram till det du vill få syn på?

Exempel:

Deltagare: "Jag håller inte med! Vi måste ju kunna skojbråka med varandra!"

Bemötande 1: Varför då? (*varför-fråga*)

Bemötande 2: Hur kommer det sig att du känner så? (*öppen fråga*)

Bemötande 3: Du vill kunna skoja och knuffas med andra, berätta. (*spegling och direkt uppmuntran*)

När vi börjar med att spegla det andra säger visar vi på ett tydligare sätt att vi vill förstå och öppna upp för ett samtal, snarare än att kritisera och debattera om vem som har "rätt" och "fel". Var uppmärksam på vad som händer i rummet. Går det inte som du tänkt dig (om en grupp till exempel börjar argumentera emot) bli inte nervös, visa att du är genuint nyfiken! Ställ följdfrågor och försök förstå dem. Då kommer de att vilja förstå dig. Tänk på att motstånd är en ingång till dialog. För att skapa förändring på

91 Ibid.

riktigt behöver vi som ledare försöka förstå var deltagarna själva befinner sig i sin förändringsprocess, och inleda samtalet just där.

Våld och kränkningar

Om en deltagare uttrycker sig kränkande är det viktigt att vi ingriper och hanterar situationen. Som ledare bär vi det yttersta ansvaret för att inte glida över i ett samtal som tillåter kränkningar eller diskriminering, det underminerar hela arbetet. Med andra ord är du åskådaren som alltid agerar, säger ifrån, tar hjälp av din kollega eller ber personen i fråga att förklara sig och be om ursäkt. Vad som är den bästa lösningen finns det inget universellt svar på – det viktiga är att ni gör något.

Normkritiskt fokus och tilltal

Utgångspunkten i övningarna är alltid att rikta den kritiska blicken mot de normer och idéer som upprätthåller ojämlikhet och våld, oavsett om vi samtalar utifrån ett scenario ur manualen eller om någon tar upp en egen händelse som den varit med om. Genom att behålla fokus på manualens diskussionsfrågor hjälper du gruppen att fokusera samtalet på de normer och maktförhållanden som eventuellt ligger bakom personers ageranden.

Ett sätt att bemöta eventuellt problematiska antaganden från deltagare kan vara att vända på perspektivet. Till exempel genom att bolla tillbaka en fråga; "Hur kommer det sig att ni inte resonerar så där om heterosexuella?" och på så sätt vända blicken mot normen (i detta fall en heteronorm). Målet med övningarna är inte att deltagarna ska lära sig tolerera de av oss som inte passar in i normen. Målet är att kritiskt granska normerna i sig, som från början ligger till grund för att våldet accepteras mot de av oss som avviker normen.

När vi diskuterar hur människor på olika sätt gynnas eller missgynnas av normer är det viktigt att tänka på hur vi uttrycker oss för att inte bidra till ett samtal om "vi" som uppfyller normen och "dem" som bryter mot den. Samtal i "vi" och "dem" – termer bygger ofta på förutfattade och normativa idéer om vilka dessa "vi" och "dem" är, vilket lätt kan leda till att deltagare känner sig uteslutna eller osynliggjorda när man inte känner igen sig i "vi:et".

Ett mer inkluderande tilltal är att prata om grupper som "de av oss" oavsett om du som ledare identifierar dig med gruppen eller inte.

Exempel:

- De av oss som får fördelar av vithetsnormen...
- De av oss som på olika sätt befinner oss utanför heteronormen...
- De av oss som bryter mot starka killnormer...
- Hur tror ni de av oss som bryter mot dessa normer känner?

Språket är avgörande för hur vi uppfattas och vilka normer vi eventuellt bidrar till eller motarbetar som ledare. När syftet är att tala om vad "vi här i rummet" kan göra för att skapa förändring är det positivt att tala om ett "vi" snarare än ett "ni". Det är tillsammans vi kan skapa förändring. Som ledare bör vi därför baka in oss själva i de problem och lösningar vi diskuterar med deltagarna.

Främjande insatser

Att arbeta med frågor som rör våld och normer för en hel del utmaningar med sig. Till att börja med ser alla grupper olika ut. Olika individer har olika erfarenheter och förförståelse av ämnet, i en del grupper finns det tydliga hierarkier, i andra grupper kan det finnas en pågående konflikt. Trygghet och tillit är en förutsättning för att kunna genomföra konstruktiva samtal om våld, normer och åskådaringripanden. Fundera på förhand hur ni kan ge gruppen så bra förutsättningar som möjligt för ett tryggare rum. Till exempel genom att tillsammans med gruppen skapa tydliga förhållningsregler, dela in deltagarna i mindre grupper eller möblera om för att skapa en mer intim känsla. Upplever ni att gruppen inte har den trygghet som krävs kan andra mer främjande insatser behöva implementeras innan ni påbörjar ett arbete med våra våldsförebyggande program. Exempel på främjande insatser kan vara olika gruppstärkande aktiviteter eller enskilda förberedande samtal med deltagarna innan ni drar i gång.

Referenser

Amato, P. R. Personality and social network involvement as predictors of helping behavior in everyday life. *Social Psychology Quarterly*, 53, 1990: 31-43; Penner et al., 2005. <https://doi.org/10.2307/2786867>.

Anderson, L. A., & Whiston, S. C. Sexual assault education programs: a meta analytic examination of their effectiveness. *Psychology of Women Quarterly*. 29, 2005: 374-388. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1471-6402.2005.00237.x> (Hämtad: 2023-02-07).

Banyard, V. L., Plante, E. G., & Moynihan, M. M. Bystander education: bringing a broader community perspective to sexual violence prevention. *Journal of Community Psychology*. 32, 2004: 61-79. <https://doi.org/10.1002/jcop.10078>.

Banyard, V. Measurement and correlates of prosocial bystander behavior: the case of interpersonal violence. *Violence and Victims*. 23, 2008: 83-97. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.23.1.83>.

Banyard, Victoria L. *Toward the Next Generation of Bystander Prevention of Sexual and Relationship Violence Action Coils to Engage Communities*. Cham: Springer International Publishing, 2015.

Barker, G., Nascimento, M., Segundo, M., & Pulerwitz, J. *How do we know if men have changed? Promoting and measuring attitude change with young men: lessons from Program H in Latin America*. Rio de Janerio, Brazil, Washington, DC, USA: Instituto Promundo, Horizons Program, 2005.

Barth, Tom & Näsholm, Christina. *Motiverande samtal – M!: att hjälpa en människa till förändring på hennes egna villkor*. 1a uppl. Studentlitteratur AB, 2006.

Batson, C. D. Altruism and prosocial behavior. I Gilbert, D. T., Fiske, S. T. & Lindzey, G (Red.), *The handbook of social psychology*. McGraw-Hill, 1998: 282-316.

Bennett, Sidney; Banyard, Victoria L; Garnhart, Lydia. To Act or Not to Act, That Is the Question? Barriers and Facilitators of Bystander Intervention.

Journal of Interpersonal Violence. Vol. 29, nr 3, 02/2014.
<https://doi.org/10.1177%2F0886260513505210>.

Berg, Lena & Loftsson, Magnus. Inget att vänta på: handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF), 2014.

Brottsförebyggande rådet (Brå). *Statistik. Hela landet. Personer misstänkta för brott efter brottstyp, ålder vid brottet och kön, år 2011*. Stockholm: Brå, 2012.

Brå. *Kriminalstatistik 2018 – misstänkta personer, slutlig statistik*. Stockholm: Brå, 2019.

Burn, S. M. A situational model of sexual assault prevention through bystander intervention. *Sex Roles: A Journal of Research*, 60(11-12), 2009: 779–792. <https://doi.org/10.1007/s11199-008-9581-5>.

Butler, Judith. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 2006 (1999).

Bäcklin, E., Carlsson, C. och Pettersson, T. *Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2013.

Campbell, et al. Preventing the “second rape:” rape survivors’ experiences with community service provides. *Journal of Interpersonal Violence*. 16, 2001: 1239–1259. <https://doi.org/10.1177%2F088626001016012002>.

Campbell, R. The community response to rape: Victims’ experiences with the legal, medical, and mental health systems. *American Journal of Community Psychology*, 26(3), 1998: 355–379.
<https://doi.org/10.1023/A:1022155003633>.

Crenshaw, Kimberlé. Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of colour. *Stanford Law Review*. Vol. 43, No 6, 1991:1241-1299. https://blackwomenintheblackfreedomstruggle.voices.wooster.edu/wp-content/uploads/sites/210/2019/02/Crenshaw_mapping-the-margins1991.pdf (Hämtad: 2022-11-23)

Darley, John M., & Latané, Bibb. Bystander intervention in emergencies: diffusion of responsibility, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volym 8, Nr. 4, 1968: 1. <https://doi.org/10.1037/h0025589>.

Eckstein, R. P., Moynihan, M. M., Banyard, V. L., & Plante, E. G. *Facilitators guide for Bringing in the Bystander®: A prevention workshop for establishing a community of responsibility* (Revised Version, 2013). Durham, NH: University of New Hampshire, 2013. Översatt och anpassad till svenska som *Aktivera åskådaren, Bringing in the Bystander® – Utbildarguide. Gemensamt ansvarstagande för våldsförebyggande i vardagen*. Översättare: Aarnivaara, Sara. Frihet från våld – Vårdspreventivt centrum, Män för jämställdhet, 2014. Bringing in the Bystander är ett registrerat varumärke vid University of New Hampshire Prevention Innovations.

Eduards, Maud. *Kroppspolitik: om moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas, 2012.

Fabiano, P. M., Perkins, H. W., Berkowitz, A., Linkenbach, J., & Stark, C. Engaging men as social justice allies in ending violence against women: Evidence for a social norms approach. *Journal of American College Health*, 52, 2003: 105–112. <https://doi.org/10.1080/07448480309595732>.

Fischer, P., Greitemeyer, T., Pollozek, F., & Frey, D. The unresponsive bystander: Are bystanders more responsive in dangerous emergencies? *European Journal of Social Psychology*, 36, 2006: 267–278. <https://doi.org/10.1002/ejsp.297>.

Franzén, Anna & Gottzén, Lucas. *Våldsprevention i Sverige: en forskningsöversikt*. Stockholms universitet, 2020. https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/hqqnpekx/valdsprevention-i-sverige_en-forskningsoversikt_2020.pdf (Hämtad: 2022-11-17)

Friends. *Friendsrapporten 2022: 10 år av barnens röster*. Stockholm: Friends, 2022. https://friends.se/uploads/2022/08/Friendsrapporten-2022_WEBB.pdf (Hämtad 2022-12-12).

Gottzén, L. *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män, maskulinitet och våld*. Stockholm: MUCF, 2013.

Heilman, B., Barker, G., and Harrison, A.. *The Man Box: A Study on Being a Young Man in the US, UK, and Mexico: Key Findings*. Washington, DC och London: Promundo US och Unilever, 2017.

Heilman, Brian & Barker, Gary. *Masculine Norms and Violence: Making the Connections*. Washington, DC: Promundo-US, 2018.

Heise L, Garcia Moreno C. "Violence by intimate partners" i Krug et al. (red.) *World report on violence and health*. Geneva: WHO, 2002: 87–121.

Hirdman, Yvonne. *Genussystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*. Uppsala: Maktutredningen, 1988.

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/41325> (Hämtad: 2021-10-07).

Hooks, Bell. Racism and Feminism. I *Theories of Race and Racism – a reader*, Les Back och John Solomos, s.373-388. London and New York: Routledge, 1999.

International Center for Research on Women [ICRW]. *Engaging men and boys to achieve gender equality: How can we build on what we have learned?* Instituto Promundo, 2007. <https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2016/10/Engaging-Men-and-Boys-to-Achieve-Gender-Equality-How-Can-We-Build-on-What-We-Have-Learned.pdf> (Hämtad: 2023-02-07).

Isdal, Per. *Meningen med våld*. Gothia, 2001.

Jarrett, Christian. The truth behind the story of Kitty Genovese and the bystander effect. *BPS Research Digest*, 2007. <https://www.bps.org.uk/research-digest/truth-behind-story-kitty-genovese-and-bystander-effect> (Hämtad: 2023-02-07).

Jeglic, Elizabeth L. och Calkins, Cynthia (red.). *Sexual Violence Evidence Based Policy and Prevention*. Cham: Springer International Publishing, 2016.

Jewkes, R., Dunkle, K., Nduna, M., & Shai, N. Intimate partner violence, relationship power inequity, and incidence of HIV infection in young women in South Africa: A cohort study. *Lancet*, 376(9734), 2010a: 41-48. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(10\)60548-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(10)60548-X).

Jewkes, R., Nduna, M., Levin, J., Jama, N., Dunkle, K., Puren, A., et al. Impact of Stepping Stones on incidence of HIV and HSV-2 and sexual behaviour in rural South Africa: Cluster randomised controlled trial. *British Medical Journal*, 337(7666), 2008. <https://doi.org/10.1136/bmj.a506>.

Katz, J, Heisterkamp, A., och Fleming, W.M. The social justice roots of the Mentors in Violence Prevention model and its application in a high school setting. *Violence Against Women*. 17, 2011: 684-702. <https://doi.org/10.1177%2F1077801211409725>.

Katz, Jackson. Bystander Training as Leadership Training: Notes on the Origins, Philosophy, and Pedagogy of the Mentors in Violence Prevention Mode. *Violence Against Women*, 03/2018: 1-22 (4).

<https://doi.org/10.1177%2F1077801217753322> (Hämtad: 2023-02-07).

Kelly, J. A. Popular opinion leaders and HIV prevention peer education: resolving discrepant findings, and implications for the development of effective community programmes. *AIDS Care*, 16, 2004: 139-150.

<https://doi.org/10.1080/09540120410001640986>.

Kelly, L. *Surviving Sexual Violence*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.

Kimmel, M. *Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity*. I H. Brod och M. Kaufman (Red.), *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks, London och New Delhi: Sage, 1994.

Kunst, Jonas R. Fischer, Ronald, Sidanius, Jim & Thomsen, Lotte. Hegemony preferences track societal inequality. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 114 (21). 2017: 5407-

5412. <https://doi.org/10.1073/pnas.1616572114>.

Kåver, Anna. *KBT i utveckling: en grundbok i kognitiv beteendeterapi*. Stockholm: Natur och Kultur, 2017.

Latané & Nida, 1981; Fischer, P., Krueger, J. I., Greitemeyer, T., Vogrincic, C., Kastenmuller, A., & Frey, D. The bystander-effect: A meta-analytic review on bystander intervention in dangerous and non-dangerous emergencies. *Psychological Bulletin*, 132, 2011: 517-537 (518).

<https://doi.org/10.1037/a0023304>.

Latané, Bibb & Darley, John M. *The unresponsive bystander: why doesn't he help?* New York: Appleton-Century Crofts, 1970

Latané, B., & Nida, S. Ten years of research on group size and helping. *Psychological Bulletin*, 89, 1981: 308-324.

<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.89.2.308>.

Levine, M., Lowe, R., Best, R., & Heim, D. 'We police it ourselves:' Group processes in the escalation and regulation of violence in the night-time economy. *European Journal of Social Psychology*, 42, 2012: 924-932.

<https://doi.org/10.1002/ejsp.1905>.

London, Department of Health. *Taskforce on the health aspects of violence against women and children. Responding to violence against women and children – the role of the NHS*. 2010.

Lundgren, Eva och Jenny Westerstrand Behövs en sammanhållen våldsförståelse? *Socialmedicinsk tidskrift*. Nr 6, 2005: 503–513.

Länsstyrelsen Norrbotten. *Samarbetscentrum mot våld – en utredning om förutsättningar för att bilda ett centrum mot våld i Norrbottens län*. Länsstyrelsens rapportserie nr 15, 2009: 25. <http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/300/4.pdf> (Hämtad: 2021-06-07).

Länsstyrelsen Stockholm. *Minoritetsstress i praktiken*. Stockholm: Länsstyrelsen, 2021. <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/39/resource/33> (Hämtad 2022-12-22)

Manning R., Levine, M. and Collins, A. The Kitty Genovese Murder and the social psychology of helping: the parable of the 38 witnesses. *American Psychologist*, 62, 2007: 555-562. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.62.6.555>.

Messerschmidt, J. W. *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*. Lanham: Rowman & Littlefield, 1993.

Miller, E., Tancredi, D. J., McCauley, H., Michele, R., Decker, S. D., Virata, M. D., et al. 'Coaching boys into men': A cluster-randomized controlled trial of a dating violence prevention program. *Journal of Adolescent Health*, 51(5), 2012: 431-438. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.01.018>

Molidor, C., & Tolman, R. M. Gender and contextual factors in adolescent dating violence. *Violence Against Women*, 4, 1998: 180-194. <https://doi.org/10.1177%2F1077801298004002004>.

Moriarty, T. Crime, commitment and the responsive bystander: Two field experiments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 1975: 370-376. <https://doi.org/10.1037/h0076288>.

MUCF. *Unga, maskulinitet och våld – Slutrapportering av uppdrag om attityder till maskulinitet och jämställdhet*. Stockholm: MUCF, 2015. <https://www.mucf.se/publikationer/unga-maskulinitet-och-vald> (Hämtad: 2021-09-24).

MUCF. Ungdomsenkäten (nationell), 2015.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga*. 2016.

MÄN. *Mannen Myten: en fältstudie i manlighet*. Stockholm: MÄN, 2020.
[https://mfj.se/assets/MannenMyten_slutrapport_2020.pdf?_gl=1*602as5*_up*MQ..*_ga*MzZlMjM1MzlwMjM1MzUzMjAyMi4xLjAuMTY3MzUzMjAyMi4wLjAuMA..](https://mfj.se/assets/MannenMyten_slutrapport_2020.pdf?_gl=1*602as5*_up*MQ..*_ga*MzZlMjM1MzlwMjM1*_ga_2ZQN0KYN2C*MTY3MzUzMjAyMi4xLjAuMTY3MzUzMjAyMi4wLjAuMA..) (Hämtad: 2022-11-23)

Nationella sekretariatet för genusforskning (NSfG). *Om kön och genus*, 2018.

Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK). Ungdomars utsatthet för våld. *Uppsala universitet*. 2021. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sarskild-sarbarhet/ungdomars-utsatthet-for-vald/> (Hämtad: 2023-02-07).

NCK. Medicinska och psykosociala konsekvenser av våld i nära relationer. Uppsala universitet, 2018b. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/medicinska-och-psykosociala-konsekvenser-av-vald-i-nara-relationer/> (Hämtad: 2023-02-07).

NCK. *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våld utsatthet samt kopplingen till hälsa*. NCK-rapport 2014:1. Uppsala universitet, 2014.

NCK. Våldets uttryck och mekanismer. Uppsala universitet, 2018a. <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/valdets-uttryck-och-mekanismer/> (Hämtad: 2023-02-07).

Nicksa, S. C. Bystander's willingness to report theft, physical assault, and sexual assault: The impact of gender, anonymity, and relationship with the offender. *Journal of Interpersonal Violence*, 29, 2014: 217–236.
<https://doi.org/10.1177/0886260513505146>.

Oransky, M., och Fisher, C. The development and validation of the Meanings of Adolescent Masculinity Scale. *Psychology of Men & Masculinity*, 10, 2009: 57–72. <https://doi.org/10.1037/a0013612>.

Pulerwitz, J., Segundo, M., Nascimento, M., och Barker, G. *Promoting more gender-equitable norms and behaviors among young men as an HIV/AIDS preventions strategy, Horizons Final Report*. Washington, DC: Population Council, 2006.

Rosenthal, A. M (1999[1964]). *Thirty-eight witnesses: the Kitty Genovese case*. Berkeley: University of California Press.

Rädda barnen. *Vuxna – vad gör dom? Barns röster om rasism i skolan*.

Rädda barnen, 2021. https://mkcentrum.se/wp-content/uploads/2021/08/Vuxna_Vad-gor-dom.pdf (Hämtad 2022-12-21).

Sjögren, M, Berg, L, Hyllander, K, Söderström, P. *Före han slår. Om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv*. Ungdomsstyrelsen, 2012.

Skolverket. *Redovisning av uppdrag att utvärdera det våldsförebyggande programmet Mentors in Violence Prevention*. Stockholm: Skolverket, 2018. <https://www.skolverket.se/getFile?file=3938> (Hämtad: 2022-12-12)

SOU 2014:34. Forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet i arbetslivet. *Inte bara jämställdhet: Intersektionella perspektiv på hinder och möjligheter i arbetslivet*.

Stein, J. L. "Peer educators and close friends as predictors of male college students' willingness to prevent rape." *Journal of College Student Development*, 48, 2007: 75-89; Penner, L. A., Dovidio, J.F., Piliavin, J. A., & Schroeder, D. A. Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annual Review of Psychology*, 56, 2005: 365–392. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070141>.

Storer, H., Casey, E., Herrenkohl, T. Efficacy of Bystander Programs to Prevent Dating Abuse Among Youth and Young Adults: A Review of the Literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, Vol. 17(3), 2016: 256-269. <https://doi.org/10.1177%2F1524838015584361>.

Sundberg, Malte. "#transskolan 1, Vad är kön?". *Feministiskt perspektiv*, 2014. <https://feministisktperspektiv.se/2014/04/25/transskolan-1-vad-ar-kon/>. (Hämtad 2021-06-07).

Sundell, K. Prevention: om konsten att komma före. *Imsnytt*. 2, 2009: 3.

Ullman, Sarah E. *Talking about sexual assault: society's response to survivors*. 1. ed. Washington, DC: American Psychological Association, 2010.

Ungdomsstyrelsen. *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:1. Ungdomsstyrelsen, 2013. Se avsnittet "Våld".

Ungdomsstyrelsen. *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:1. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2013.

<https://www.mucf.se/publikationer/sammanfattning-av-rapporten-unga-och-vald> (Hämtad: 2023-02-07). (Hämtad: 2021-09-24).

United Nations General Assembly. *In-depth study on all forms of violence against women*. New York, NY, United Nations, 2006.

United Nations Population Fund [UNFPA]. *Engaging Men and Boys in Gender Equality and Health*. Promundo, 2010.

Wendt Höjer, Maria. "Skamfläcken" i *Slutrapport Våldsamt jämställt* Brottsoffermyndigheten, 2005: 14.

Westerstrand, Jenny. Kung slår dam: våldsforskningsmetodologi i ett våldssamt jämställt Sverige. *Sociologisk forskning*. 47:3, 2010: 5-34.

WHO, 2023. The VPA approach. <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>. (Hämtad: 2023-02-07).

WHO. *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*. Geneva: WHO, 2007.

WHO. Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence. Geneva: WHO and London School of Hygiene and Tropical Medicine, 2010b; Krug E, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R, eds. World Report on Violence and Health. Geneva: WHO, 2002. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf (Hämtad: 2023-02-07).

WHO. *Understanding and addressing violence against women – Health consequences*. WHO, 2012. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Hämtad: 2021-09-24).

WHO. Violence against women health impacts and the role of the health sector. Geneva: WHO, 2010a.

WHO. Violence prevention – the evidence. Geneva: WHO, 2009.

Wilkinson, Richard, Pickett, Kate. *Jämlikhetsanden: därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Karneval förlag, 2011.

York Cornwell, Erin & Currit, Alex. Racial and Social Disparities in By-stander Support During Medical Emergencies on US Streets. *American Journal of Public Health*. 2016 June; 106(6): 1049–1051.

